

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

17 MAART 1971

56e JAARGANG

No. 2789

Evolutie en convergentie

Het is al weer tien jaar geleden dat Prof. Dr. J. Tinbergen nog eens nadrukkelijk zijn reputatie van wetenschappelijke „Derde-wegger” bevestigde met zijn bekende, sindsdien veel geciteerde en becommentarieerde *convergentietheorie*¹. Een verfijning en amendering van deze theorie is dezer dagen geleverd door het Tweede-Kamerlid J. van den Doel (PvdA) met zijn proefschrift *Konvergentie en Evolutie; de konvergentietheorie van Tinbergen en de evolutie van economische ordes in Oost en West*². Motto bij deze studie vormde voor Van den Doel het van de Engelse economiste Joan Robinson geleende citaat van Mao Tse Toeng: „Where do correct ideas come from? Do they drop from the skies? No. Are they innate in the mind? No. They come from social practice.”

Van den Doels proefschrift handelt over de maatschappijstructuren in Oost en West, gezien vanuit de vraag naar de verdeling van de economische macht. De promovendus maakt in dit verband een voor de opzet van zijn studie zeer essentieel onderscheid tussen twee begrippen: *concentratie* en *centralisatie*. Er is volgens hem sprake van concentratie, indien bepaalde beslissingen in één orgaan zijn samengetrokken; centralisatie treedt op indien bepaalde beslissingen zijn samengetrokken bij een overheidsorgaan, een specifiek geval van concentratie dus. Onder economische orde verstaat Van den Doel vervolgens: de mate van territoriale, functionele en produktsgewijze concentratie en centralisatie van de feitelijke beslissingen over de produktie en de consumptie in de volkshuishouding.

Volgens Tinbergen zijn de economische doeleinden in Oost en West nagenoeg gelijk en bestaan deze in het streven naar een meer gelijke inkomensverdeling en naar een snelle economische groei (alle andere doeleinden van economische politiek kunnen tot één van deze twee worden herleid). Deze gelijkheid impliceert ook voor beide blokken éénzelfde optimale economische orde, gekenmerkt door een vrije ruilverkeersmaatschappij, de eigenheid met twee fundamentele verschillen:

a. de activiteiten, waarvan de gemiddelde kosten per eenheid dalen als gevolg van de ondeelbaarheid van sommige produktiemiddelen, bezitten de tendens de bedrijfstak te monopoliseren en dienen door de overheid te worden uitgevoerd;

b. beslissingen, die belangrijke externe effecten bezitten,

dienen eveneens door een overheidsorgaan te worden genomen, doch niet op een hoger niveau dan noodzakelijk is om het optreden van externe effecten te pareren.

Welnu, omdat volgens Tinbergen de bestaande economische ordes in Oost en West zich aan weerszijden van de optimale orde bevinden zullen zij, gegeven het feit dat politici trachten de optimale orde naderbij te brengen, convergeren naar een toekomstige orde, die bestaat uit een mengvorm van de huidige structuren. Aldus Tinbergens convergentietheorie in een notedop.

Het is bij enige vooronderstellingen van Tinbergens theorie dat Van den Doel een vraagteken zet. De laatste acht met name onjuist Tinbergens gelijkstelling van de concepties van de sowjet-leiders en de atlantische politici aangaande de inkomensverdeling en de economische groei. De verschillen hebben betrekking op de waardering van particuliere inkomens uit kapitaalgoederen, van het investeringspatroon en het consumptiepatroon (langere productiewegen en meer consumptief „paternalisme” in het Oosten). Met behulp van een wiskundig-economisch model geraakt Van den Doel niettemin tot een modificatie in de convergentietheorie, zodanig dat zij gehandhaafd kan blijven, zij het dan dat nog slechts sprake kan zijn van *partiële* convergentie.

Van den Doels studie heeft bepaald niet het karakter van een monografie; vele economisch-politieke zaken worden aangesneden, naar een eerste vluchtige kennismaking met zijn boek leert. Zo komt hij bijvoorbeeld tot de conclusie dat, in tegenstelling tot hetgeen sommige industriële „schaalvergroeters” ons willen doen geloven, zowel in Oost als in West de relatieve concentratie van bedrijven verder voortgeschreden is dan noodzakelijk is voor het bereiken van „economies of scale”. Hij pleit dan ook voor een wettelijke regeling in Nederland, die het verbod van fusies mogelijk maakt.

Als goed politicus weet Van den Doel steeds het belang van vele zaken te relativeren, getuige bijv. zijn laatste stelling: „De beoefening van de wetenschap der economie heeft, in verhouding tot die van de medische wetenschap, het nadeel dat bij gemaakte fouten de doden nooit onmiddellijk te betreuren zijn”.

dR

¹ J. Tinbergen: *Do Communist and Free Economies Show a Converging Pattern?*, in „Soviet Studies”, april 1961, blz. 333-341.

² Een handelsuitgave verscheen als deel nr. 12 in de serie „Polemologische Studiën” bij Van Gorcum, Assen 1971, 240 blz., f. 18.

Inhoud

Evolutie en convergentie	241
Drs. L. Hoffman: Van personele naar mondiale inkomensverdeling	242
Drs. R. F. M. Lubbers: Arbeidsmarkt	243
Drs. J. D. G. Poldermans: Hoe waarderen we de kwaliteit van de gezondheidszorg?	244
Prof. Dr. J. Horring: Echte of pseudo-Grondbank?	247
Mr. H. Versloot: Werkgelegenheid en industrieel terreïnbeslag	250
Drs. R. M. de Haan: Verplichte literatuur voor be- stuurders	252
Mededelingen	251, 258
Geld- en kapitaalmarkt	254
Prognósties	258
Boekennieuws	261

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

Adjunct-redacteur-secretaris:
J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016

Kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV; Rotterdam; Banque de Commerce,
Kopinklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N. V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Van personele naar mondiale inkomensverdeling

Er bestaan vier mogelijke definities van inkomensverdeling: personele, regionale, sectorale en categoriale verdeling. Bij de personele verdeling gaat het om de spreiding van de inkomens over de individuele inkomens-trekkers, bij de regionale om de verdeling van het nationaal inkomen over de regio's, bij de sectorale om de verdeling over de bedrijfstakken en bij de categoriale om de verdeling van het nationale inkomen over beloningscategorïën als looninkomen en kapitaalinkomen. Naast de categoriale wordt ook wel de functionele verdeling genoemd, die betrekking heeft op de prijsvorming van de produktiefactoren.

Wat de mensen het meest aanspreekt is de personele inkomensverdeling. Deze raakt de nogal individueel ingestelde mens direct. Hoewel ze moeilijk is aan te geven, is toch ongeveer bekend waar ze door bepaald wordt; al is het moeilijk statistisch de invloeden exact te bepalen. Toch worden hiertoe wel pogingen ondernomen. Een recente poging is van drie Amerikanen¹. In volgorde van afnemende belangrijkheid vonden zij de volgende oorzaken van de hoogte van het looninkomen bij de arbeiders in de Verenigde Staten: burgerlijke staat, regio waar de arbeider woont, huidskleur, ervaring, leeftijd, uitkomst van de militaire intelligentietest en het aantal jaren genoten onderwijs. Het loonniveau werd negatief beïnvloed door echtscheiding van de ouders en door de grootte van het ouderlijk gezin. Vermeld dient te worden dat de causaliteit niet altijd vast hoeft te staan en dat de verklarende variabelen niet alle voldoende significant waren. Er werd dan ook slechts 11% van het loonniveau statistisch verklaard. Desondanks geeft deze studie duidelijk aan dat tradities en milieu meer invloed op de hoogte van het looninkomen bij de arbeiders in de Verenigde Staten hebben dan de variabelen, die vaak direct gericht zijn op het verkrijgen van een hoger loon.

De regionale inkomensverdeling is in feite een vorm van personele inkomensverdeling, omdat het economisch subject, de regio, meer personen omvat. Deze verdeling is in Nederland nauwelijks aan veranderingen onderhevig. Maken we het economisch subject nog groter dan kunnen we van een mondiale inkomensverdeling spreken. Uit een recente studie blijkt dat de mondiale inkomensverdeling van 1956 tot 1965 niet gelijkmatiger is geworden². In deze periode nam het reële loon per jaar in zowel de rijke als in de ontwikkelingslanden met 3,3% toe en in de communistische landen met 3,8%. De nominale mondiale inkomensverdeling, waaruit de reële is berekend, vertoont een geheel ander beeld, want de hoogste prijsstijging vond plaats in de ontwikkelingslanden: 5,3% per jaar of 3,4% als de drie Zuid Amerikaanse landen met de ergste inflatie (Argentinië, Brazilië en Chili) buiten de berekeningen worden gehouden; de communistische landen hadden met 2,5% per jaar de laagste prijsstijging, terwijl de rijke landen met 3,0% per jaar een tussenpositie innamen.

De verschillen in de mondiale inkomensverdeling zijn afhankelijk van de sectorale inkomensverdeling. De lonen stijgen het sterkst in de kapitaalintensieve industrieën. De verschillen in loonstijging tussen de sectoren zijn in de ontwikkelingslanden groter dan in de rijke. Daarentegen zijn de verschillen in inkomensgroci tussen de ontwikkelingslanden geringer dan tussen de rijke landen onderling. Hoewel de uitkomsten van de berekeningen van de mondiale inkomensverdeling afhankelijk zijn van de hierin opgenomen landen, wordt toch een globale indruk gegeven over het verloop van deze verdeling.

Helaas moet geconcludeerd worden dat, volgens de genoemde studies, althans in de Verenigde Staten de personele inkomensverdeling nog te veel door milieu en tradities bepaald wordt en dat het verloop van de mondiale inkomensverdeling niet op een nivellering wijst.

L. Hoffman

¹ W. L. Hansen, B. A. Weisbrod, W. J. Scanlon: *Schooling and Earnings of Low Achievers*, in „American Economic Review”, juni 1970.

² H. A. Turner, D. A. S. Jackson: *On the Determinants of the General Wage Level — a world analysis; or unlimited labour forever*, in „The Economic Journal”, december 1970.

Arbeidsmarkt

In *De Nederlandse economie in 1973* wordt nogal met nadruk gewezen op een toenemende onevenwichtigheid van de arbeidsmarkt in de komende vijf jaar. Structureel is een tekort te voorzien aan hoog en aan laag gekwalificeerde arbeid, terwijl een relatief overschot aan middenkader verwacht moet worden. Ieder jaar zullen 15.000 buitenlandse arbeiders méér in ons land de tekorten in de laag gekwalificeerde sector opvangen.

Het afgelopen jaar is er een zekere hausse geweest in het aan de kaak stellen van allerlei ongewenste situaties met betrekking tot de woon- en leefomstandigheden van buitenlandse arbeiders. Het is niet alleen bij loze kreten gebeven. Vele initiatieven zijn op gang gekomen om de problemen op meer systematische wijze aan te gaan pakken.

Bij de realisatie doet zich overigens een paradox voor. Wij moeten ons bij het verschaffen van woon- en leefruimte relateren aan de voor ons land gebruikelijke normen. De buitenlandse arbeider, komend vanuit zijn wereld, zal echter niet voetstoots die normen, als de door hem gewenste, willen aanvaarden; zeker voor zover (en zolang) hij de economische last daarvan zelf geheel zou moeten opbrengen.

Toch is het — niet in de laatste plaats voor de gewenste sociale integratie — noodzakelijk hem de door ons normaal geachte woonruimte te verschaffen. Wanneer men daar nog aan toevoegt dat het recht van gezinshereniging in Nederland plus alle sociale infrastructuur, die daar weer bij hoort, toch ook uitgangspunt van ons denken zal moeten zijn, dan vraagt men zich af of zich hier al fond geen alternatieve vorm van versnelde bevolkingsgroei aan het ontwikkelen is. En willen wij dat eigenlijk? Waarom dan toch die toevloed van buitenlandse arbeidskrachten?

De economische drijfveren, zowel van het bedrijfsleven hier te lande als van de buitenlandse werknemers zelf, behoeven weinig betoog. Vanuit de maatschappij als geheel gezien vormen deze motieven echter niet de hoogste en laagste waarheid.

Vorig jaar heeft Prof. Albeda in een voortreffelijke notitie in dit blad de zaak van een andere kant bena-

derd en geconstateerd, dat een maatschappij die zich eenmaal gewent aan het gebruik maken van buitenlandse arbeidskrachten verschillende stadia doormaakt, waarbij van onderaf gezien een steeds toenemend deel van de functies door buitenlandse arbeidskrachten wordt vervuld.

Sociaal-economisch is er behoefte deze situatie nader te signaleren en te analyseren. Twee processen leiden in dezelfde richting en versterken elkaar: een *economisch* proces, waarbij door toevloed van het aanbod middels buitenlandse arbeidskrachten de beloning voor bepaalde functies relatief achterblijft, waardoor vervulling door landgenoten verder afneemt enz., en een *sociaal* proces dat de aantrekkelijkheid van dezelfde functies versterkt aantast, juist omdat dit werk zoveel door buitenlanders gedaan wordt.

Als econoom moet men stellen dat het niet bij voorbaat duidelijk is, dat laag gekwalificeerde of als onaantrekkelijk betitelde arbeid door buitenlanders verricht zou moeten worden. Als alternatief lijkt voor de hand te liggen een verhoging van het beloningsniveau voor juist deze functies.

Een deel van deze loonkostenstijging zou een relatieve inkomensverslechtering voor de overige inkomens-trekkers met zich meebrengen. Een belangrijk deel zou echter opgevangen worden via substitutie. Wij mogen daarbij denken aan versnelde mechanisatie en automatisering van deze werkzaamheden, alsmede — voor zover mogelijk — het verdwijnen van deze functies en een versnelde verschuiving naar landen waarin voor deze functies een relatief veel grotere mankracht aanwezig

is (vgl. ook de voorstellen van Tinbergen).

Wij dienen ons overigens wel te realiseren dat het lonpeil, de prijs voor arbeid, niet alles reguleert. Een groter deel van de problematiek is ongetwijfeld gelegen in het maatschappelijk gegeven dat de handvaardigheid en de beroepen die daaruit voortkwamen systematisch onderge- waardeerd werden. Door de op zichzelf zonder meer als wenselijk te beschouwen belangrijke toegenomen vorming en scholing van de gehele bevolking ging de mogelijkheid ontstaan aan de „handberoepen“ te ontstaan.

„Ongeacht het niveau van werk wat men in de sector hoofdwerk kon bereiken, leek het dat de status en het inkomen van de witte boord in ieder geval beter zouden zijn. Er vond een relatieve overschatting plaats van de lagere administratieve arbeid ten opzichte van de handenarbeid.“

Thans kan echter het feit geconstateerd worden van onvoldoende emplot c.q. onvoldoende inkomensontwikkelingsmogelijkheden voor het lagere middenkader; dit zal een van de toekomstige maatschappelijke frustraties blijken te zijn. Bij scholing en vorming lijkt hier nog geen rekening mee te worden gehouden.

In drie zin vormen de werkende jongeren een geprivilegieerde groep, omdat voor hen die al jong werken aandacht geschonken gaat worden aan de noodzakelijke, maar algemene vorming. Voor hen echter, die langer leren c.q. studeren, bestemd voor het middenkader, wordt onvoldoende getoetst of hun werkkrijng straks op die wijze aanwezig en (relatief) gesalarieerd zal worden. Als waar hij impliciet van uit gegaan wordt.

Met de te verwachten opkomst van de dienstensector hoeft wellicht in absolute zin niet voor een werkgelegenheidsprobleem gevreesd te worden. Met de op zich toe te voeren maatschappelijke integratie (het weg nemen, c.q. verdwijnen van ongerechtigde verschillen in beloning en behandeling tussen voormalige hoofd- en handarbeiders en het daardoor evolueren tot een getede groep) en de te verwachten ontwikkeling van de arbeidsmarkt moet echter gesteld worden dat noch inkomen noch status de witte boord op zichzelf zal begerenswaardig zullen doen blijven als vroeger het geval was.

R. Lubbers

Hoe waarderen we de kwaliteit van de gezondheidszorg?

De kwantitatieve benadering van de kwaliteit der gezondheidszorg in verband met een evaluatie der bestedingen

DRS. J. D. G. POLDERMANS*

Toen Vincent van Gogh in juni 1882 in het „Gemeente Gasthuis” van 's-Gravenhage een behandeling moest ondergaan, deelde hij zijn broer Theo mede (brief 206) dat hij — voor eigen rekening, niet als armenzorgpatiënt — voor een 14-daags verblijf in de 4e klasse f. 10,50 vooruit had betaald, d.w.z. f 0,75 per dag. Het tarief van het Gemeente-Ziekenhuis aldaar bedraagt voor de 3e klasse thans f. 100,80 per dag.

Hieruit te concluderen, dat de prijs van de ziekenhuisverpleging in een tijdvak van 90 jaar tot het 130-voud zou zijn gestegen, zou evenwel volstrekt onjuist zijn. Immers, daar is allereerst de plaats gehad hebbende geldontwaarding. Maar afgezien daarvan, is ook de kwaliteit van de „waar”, die men nu voor zijn geld krijgt, een geheel andere dan destijds. De kwaliteit der verpleging en de effectiviteit der behandeling toen en nu verschillen hemelsbreed, zodat een vergelijking der nominale bestedingen een sterk vertekend beeld geeft. Zoals schrijver dezes reeds aan het slot van een proeve van internationale vergelijking der kosten van volksgezondheid (*ESB* van 20 november 1968) gesteld heeft, kan bij een analyse en een vergelijking der bestedingen — zowel in de tijd als internationaal — het kwaliteitsaspect niet buiten beschouwing blijven, wil men tot een zuiver beeld komen.

Dat negeren van het kwaliteitsaspect kan men regelmatig waarnemen in veel, min of meer emotioneel gestelde, beschouwingen omtrent de stijging, die de nominale kosten van de gezondheidszorg in hun totaliteit en in onderdelen hebben ondergaan.

Dat negeren is onjuist, maar wel begrijpelijk, omdat de kwaliteit van de zo zeer uiteenlopende vormen van verpleging en medische behandeling moeilijk onder één noemer is te brengen. Ook in de Amerikaanse literatuur, die veel aandacht besteedt aan „health economics”, heeft men hier moeilijkheden mee. Anne A. Scitovsky¹ merkt op dat, ondanks de grote vooruitgang in de medische techniek gedurende de laatste halve eeuw, weinig gedaan is om de medische hulp als component in de Consumer Price Index adequaat te corrigeren voor kwaliteitsveranderingen.

Het moet vrijwel onmogelijk worden geacht de toeneming of het teruglopen van de kwaliteit van alle vormen van geneeskundige zorg en behandeling in één gemiddeld cijfer, een kwaliteitsindex, uit te drukken. Ogenscheinlijk kan men kwaliteitsveranderingen van de gezondheidszorg afmeten aan wijziging van de resultaten daarvan: de gemiddelde levensduur, het aantal sterfgevallen per 1.000 inwoners, de zuigelingensterfte, e.d. Dat dit te simpel is gedacht blijkt wel, wanneer men waarneemt dat de sterfte in Nederland de allerlaatste jaren van 7,9 per 1.000 inwoners in 1967 is

opgelopen tot 8,5 in 1970² (voornamelijk veroorzaakt door een toenemende sterfte onder de mannen, vooral boven 40 jaar).

Dit valt natuurlijk niet of niet uitsluitend toe te schrijven aan een verslechtering van de kwaliteit van onze gezondheidszorg. Omgekeerd kan een verbeterde volksgezondheid, behalve van betere medische voorzieningen en verzorging, ook het resultaat zijn van doelmatiger voeding, verbeterde drinkwatervoorziening, betere huisvesting, enz.

Ook kan de gedachte rijzen, dat men de kwaliteitsverbetering kan afleiden uit het aanwenden van méér „produktiemiddelen” bij de verlening van medische diensten. Het is dubieus of men dan nog wel van kwaliteitsverschillen in de enge zin van het woord kan spreken. Maar het besteden van aandacht aan deze factoren is in elk geval zinvol, wanneer het gaat om het zoeken van een verklaring voor de (grote) kostprijsverschillen, welke men in de tijd en internationaal waarnemen kan. En dat is — zoals hierboven is uiteengezet — de zin van dit artikel.

Gezondheidszorg in maat en getal

Wil men de kwaliteit van de gezondheidszorg meten, dan moet men deze toch weergeven in maat en getal, waaruit blijkt dat de tegenstelling kwantitatief-kwalitatief die het spraakgebruik kent in wezen vals is. Zo kan men de grotere of kleinere aandacht, die de medicus aan de patiënt kan besteden, afleiden uit het verloop van het aantal artsen per bijv. 100.000 inwoners.

Tabel 1. Aantallen artsen, huisartsen en medische specialisten per 100.000 inwoners in Nederland

	Artsen	Huisartsen	Medische specialisten
1950	83,3 a)	31,4 b)	
1960	110,8	38,1	33,8
1965	116,0	36,0	46,6
1969	120,7	34,7	50,1

Bron: Geneeskundig Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid.

a) Geschat cijfer.

b) Op basis, niet van getelde huisartsen, maar van praktiserende huisartsen, lid van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst.

* De auteur van dit artikel is verbonden aan het staf-bureau Onderzoek en Planning van het Directoraat-Generaal van de Volksgezondheid.

¹ In: *An index of the cost of medical care, a proposed new approach, bijdrage tot „The Economics of Health and Medical Care”, Ann Arbor, 1964, blz. 131.*

² Voorlopig cijfer.

Een grove aanwijzing voor internationale kwaliteitsverschillen (in ruime zin) van de medische verzorging geven de cijfers omtrent de gemiddelde aantallen inwoners per arts. De verschillen in ruimtelijke afstand tussen arts en patiënt, de geografische spreiding der artsen, de verschillen in organisatie der praktijkvoering en de financiële bereikbaarheid van de artsenhulp moeten daarbij echter ook in ogenschouw worden genomen.

Tabel 2. Afgeronde aantallen inwoners per arts (exclusief tandartsen)

	1956	1966
Zweden	1200	880
Frankrijk	960	850
Verenigd Koninkrijk	950 (1955)	870
Nederland	930	860
Noorwegen	910	790 (1965)
Denemarken	860	730
Verenigde Staten	700	680

Bron: S. Koller: *Aerzteanalyse aufgrund der Volkszählung 1961*, Bonn-Bad Godesberg 1971.

Een andere benadering van de kwaliteit van de gezondheidszorg kan zijn gelegen in het beschikbare aantal bedden en het gebruik dat ervan gemaakt wordt. Daarvan is het verloop in Nederland geweest als is weergegeven in tabel 3.

Tabel 3. Ziekenhuisbedden in Nederland

	Aantal ziekenhuisbedden per 1.000 inwoners per 31 december	Bezettingsgraad in procenten
1922	2,95	61
1930	3,58	71
1940	3,58	73
1950	4,11	79
1960	5,02	87
1968	5,41	89

Bronnen: (Jaarlijks) Overzicht van de gegevens van de ziekenhuizen in Nederland, samengesteld door de Geneeskundig Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid.

Het volgende is verder uitsluitend gewijd aan de kwaliteitswijzigingen in de verpleging en behandeling in de Nederlandse ziekenhuizen³. In de eerste plaats, omdat daarmee een aanzienlijk en toenemend gedeelte van de voor de volksgezondheid aangewende gelden gemoeid is (in 1953 bedroeg dit aandeel bijna eenderde en in 1963 ruim eenderde). Voorts is omtrent dit onderdeel veel cijfermatige informatie beschikbaar.

1. Dat de behandeling in de ziekenhuizen in Nederland in de loop der jaren in kwaliteit verbeterd is, doeltreffender is geworden en sneller effect is gaan sorteren, blijkt uit de aanzienlijke bekorting van de gemiddelde verpleegduur in Nederland:

Tabel 4. Gemiddeld aantal verpleegdagen per patiënt (algemene en categorale ziekenhuizen)

1909	40,0
1914	39,6
1922	36,3
1930	30,3
1940	24,7
1950	22,0
1960	20,1
1968	19,2

Bron: CBS: Armeezorgstatistiek voor de jaren 1909, 1914 en 1919; voor de overige jaren: (jaarlijks) Overzicht van de gegevens van de ziekenhuizen in Nederland, samengesteld door de Geneeskundig Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid.

Evenals Anne A. Scitovsky beschouwt ook Herbert E. Klarman (*The Economics of Health*, New York 1964,

blz. 109) de gemiddelde verpleegduur als een graadmeter voor de kwaliteit.

2. Intensievere zorg voor de patiënt blijkt ook uit de toeneming van de aantallen personeelsleden in de ziekenhuizen, in het bijzonder van de gediplomeerde verpleegkundigen, waarbij natuurlijk niet uit het oog mag worden verloren dat in 1953 en in 1960 de werkweek voor het verplegend personeel is verkort van 51 tot achtereenvolgens 48 en 45 uur.

Tabel 5. Personeelsbezetting ziekenhuizen

	Totaal aantal verplegenden	Gediplomeerde verpleegkundigen	Totaal aantal verplegenden	Gediplomeerde verpleegkundigen
	Per 100 bezette bedden		Per 100 bezette bedden en gecorrigeerd voor werktijdverkorting	
1949	48,4	24,2	48,4	24,2
1951	45,8	24,6	45,8	24,6
1961	55,6	30,2	49,1	26,7
1967	63,4	32,2	55,9	28,4

Hoewel de kwaliteitsverbetering als gevolg van een betere bezetting van de verpleegdienst gecompenseerd werd door de werktijdverkorting, blijkt toch een netto verbetering van 15 à 17%, nog afgezien van de mogelijkheid dat de werktijdverkorting gedeeltelijk is opgevangen door verbetering in de organisatie.

3. De inschakeling van steeds meer gespecialiseerde hulpkrachten (laboranten, analisten, radiologisch personeel, masseurs e.d.) blijkt ook uit de toeneming van het paramedisch personeel van 1956 tot 1966 van 15 tot ruim 27 personen per 100.000 verpleegdagen. De vraag is natuurlijk wel of de arbeidsproductiviteit van dit grotere aantal hulpkrachten op peil gebleven is.

4. Door het ontbreken van een uniforme verslaglegging in de ziekenhuizen ontbreekt een landelijk cijfermatig inzicht in het aantal laboratorium-onderzoekingen, dat de medische behandeling daar ondersteunt. Insiders weten, dat dit aantal in de jaren na de tweede wereldoorlog zeer aanzienlijk is toegenomen, hetgeen de aanleiding is geweest voor de automatisering in de medische laboratoria. De directeur van het centraal laboratorium van het Provinciaal Stads- en Academisch ziekenhuis te Groningen, Dr. A. Groen, was zo welwillend indexcijfers van de volgens een stelsel van puntenwaardering getotaliseerde verrichtingen in zijn laboratorium voor publikatie beschikbaar te stellen. Het verloop daarvan in de kwantitatief belangrijkste onderdelen van dit laboratorium was als volgt:

Tabel 6. Laboratoriumverrichtingen (index 1964 = 100)

	1963	1968
Interne geneeskunde	93	210
Kindergeneeskunde	104	154
Chirurgie	79	199
Obstetrie en gynaecologie	88	112
Neurologie	.	193
Totaal	87	167

³ Wanneer in het volgende van ziekenhuis gesproken wordt, is daarmee bedoeld de algemene en gespecialiseerde of categorale ziekenhuizen voor somatisch zieken, tenzij anders aangegeven. Hier zijn in de ziekenhuisbedden de wiegen voor gezonde zuigelingen inbegrepen.

Al wordt ook in dit laboratorium wellicht een (klein) gedeelte der onderzoeken voor ambulante patiënten en voor huisartspatiënten uitgevoerd, toch geven deze cijfers een beeld van de aanzienlijke uitbreiding van de zorg aan de patiënt besteed, welke in een betrekkelijk kort tijdsbestek is opgetreden.

5. Toetsing van de kwaliteit kan ook plaats vinden door het verloop na te gaan van de zgn. post-operatieve klinische letaliteit, d.w.z. de sterfte onder in het ziekenhuis geopereerde patiënten (los van de vraag of de sterfte het gevolg is van de operatie).

Tabel 7. Post-operatieve sterfte per 100 geopereerde patiënten

1962	1,7
1963	1,5
1964	1,3
1965	1,2
1966	1,2
1967	1,2
1968	1,1

Bron: CBS: Diagnosestatistiek ziekenhuizen, 1962-1965. De cijfers over 1966 tot en met 1968 zijn nog niet eerder gepubliceerd en dragen derhalve een voorlopig karakter.

De cijfers uit tabel 7 zijn afkomstig van de Stichting Medische Registratie, waarbij aanvankelijk slechts een beperkt aantal ziekenhuizen was aangesloten, doch thans inmiddels reeds ca. 75 van de 260. De cijfers worden derhalve steeds representatiever. Wel moet bij de beoordeling ervan in aanmerking worden genomen, dat gunstiger cijfers mede een gevolg kunnen zijn van een wijziging in de „case load” der patiënten en de zwaarte der operaties. Uitschakeling van deze factor kan tot op zekere hoogte worden verkregen door na te gaan het sterfteverloop per honderd operaties aan eenzelfde orgaan. Het statistisch uitwerken van deze gedachte zou gaan buiten het bestek van dit tijdschrift. Wel kan worden opgemerkt, dat hier het moeilijke terrein wordt betreden van de „medical audit”, de diepergaande interne evaluatie van alle medisch handelen in het ziekenhuis.

6. Een meer algemene kwaliteitsindicator is gelegen in het aantal sterfgevallen per 100 opgenomen patiënten, welk aantal in de loop der jaren aanzienlijk is afgenomen (zie tabel 8).

Tabel 8. Aantal sterfgevallen in het ziekenhuis per 100 opnamen

1922	8,2
1930	6,8
1940	6,2
1950	3,5
1960	3,5
1968	3,8

Bron: (Jaarlijks) Overzicht van de gegevens van de ziekenhuizen in Nederland, samengesteld door de Geneeskundig Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid.

Vanzelfsprekend geven deze cijfers niet uitsluitend de wijziging in de kwaliteit der ziekenhuisverpleging weer, omdat ook van invloed zijn geweest veranderingen in de opnamecoëfficiënt, in de leeftijdsopbouw der patiënten, in het ontslagbeleid ten opzichte van ongeneeslijk zieken, enz. Maar ook met dit voorbehoud geeft deze daling van de klinische letaliteit tot 46% van die in 1922 toch een aanwijzing van de sindsdien opgetreden kwaliteitsverbetering.

De onder 2, 3 en 4 gereleveerde kwaliteitsindicatoren zijn meer afgemeten aan de aanwending van een

groter volume middelen ten behoeve van de behandeling; die vermeld onder 1, 5 en 6 zijn meer ontleend aan de resultaten van het medisch handelen.

Volledigheidshalve zij terloops aangestipt dat, behalve de vooruitgang in het medisch kennen en kunnen, tot de kwaliteitsverbetering der gezondheidszorg ook de overheid heeft bijgedragen door een veelomvattende gezondheidswetgeving, die eisen stelt aan het apparaat of de functionering daarvan en de gebezigde hulpstoffen of voedingsmiddelen, alsmede bekwaamheidswaarborgen verlangt van de beroepsbeoefenaren (Krankzinnigenwet, straks de Wet Ziekenhuisvoorzieningen, Warenwet, Vleeskeuringswet, Wet op de Geneesmiddelenvoorziening, Wet op de uitoefening van de Geneeskunst, e.d.).

Rest nog de vraag te beantwoorden hoe al deze factoren moeten worden gewogen alvorens tot een kwaliteitsindex te geraken, hetzij voor de gezondheidszorg in zijn geheel, hetzij alleen voor het ziekenhuiswezen. Het zal thans wel duidelijk zijn, dat nog heel wat gezamenlijke denkwerk van medici en economen nodig is, alsmede completering en unificatie van statistische informatie, wil men door het invlechten van internationaal vergelijkbare kwaliteitsindices komen tot een zuivere vergelijking der bestedingen van de verschillende landen ten behoeve van de volksgezondheid.

J. D. G. Poldermans

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 343.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

Echte of pseudo-Grondbank?

Beoordeling van de financiële aspecten van het voorstel van de Commissie-Wellen

PROF. DR. J. HORRING

Onlangs publiceerde het Landbouwschap een rapport inzake het grondbeleid, een vervolg op het in 1969 verschenen rapport „Nieuwe financieringsvormen voor de landbouw”. Dit nieuwe rapport van de daartoe ingestelde „commissie van overleg inzake het grondbeleid” (ook wel de Commissie-Wellen genaamd) onderzoekt de praktische mogelijkheden om te geraken tot een zogenaamde Grondbank. De commissie van overleg bestond uit een aantal topambtenaren van het Ministerie van Landbouw en Visserij enerzijds en een aantal bestuursleden van het Landbouwschap anderzijds. De bedoeling van dit overleg en het er uit voortgekomen advies is kenmerkend om op korte termijn tot zaken te komen. Prof. Dr. J. Horring geeft in onderstaand artikel een beoordeling van enige aspecten van het voorstel van de Commissie-Wellen, met name de financiële kanten ervan.

Het Rapport van de commissie van overleg inzake het grondbeleid¹ geeft in paragraaf 3.4 van Hoofdstuk 3, getiteld „Een Grondbank”, een duidelijke beschrijving van de opzet van zo'n Grondbank:

„De grondbank is hierbij in wezen een middel om de pacht binnen het bereik van eigenaren/gebruikers te brengen. Gepoogd wordt de volgende facetten met elkaar te verzoenen:

- de financier een voldoende rendement te geven;
- de grondgebruiker te laten profiteren van het aantrekkelijke pachtprijsniveau;
- de grondgebruiker een residu te laten van de eigendomsrechten (recht van terugkoop).

Dit beeld wordt dan voltooid door de overheid, die het verschil tussen het minimaal noodzakelijke rendement der financiers en het pachtprijsniveau dient te overbruggen door middel van deelname in het aandelenkapitaal, dividendgaranties en fiscale faciliteiten.

Concrete voorstellen

In de eerste plaats wordt voorgesteld om de Stichting Beheer Landbouwgronden (SBL) als Grondbank te laten fungeren. Daar dit overheidsorgaan uitsluitend met rijksmiddelen werkt, houdt dit voorstel tevens in dat ervan wordt uitgegaan dat het Rijk als kapitaalverschaffer zal optreden.

In een viertal bladzijden (16 t/m 19) wordt onder het hoofd „De nadere voorwaarden” de verdere financiële opzet van deze bijzondere vorm van kredietverlening concreetiseerd. De voorstellen luiden samengevat als volgt:

1. De SBL verwerft de eigendom van de grond tegen een overeengekomen prijs, die maximaal de marktprijs van verpacht land voor agrarische bestemming mag bedragen.

2. De SBL geeft aan de verkoper-gebruiker een zakelijk genotsrecht in de vorm van erfpacht voor beperkte duur (tenminste 26 jaar) tegen een canon van 4% van de overdrachtprijs van de grond bedoeld onder punt 1.

3. Alle bij de overname door de gebruiker betrokken grond van het betrokken landbouwbedrijf moet in eigendom worden overgedragen aan de SBL; de overige tot het bedrijf behorende grond kan eventueel worden overgedragen. Gebouwen en daarbij behorende erven worden evenwel uitgesloten, terwijl ook vestiging van gebouwen op in erfpacht verkregen grond niet wordt toegestaan.

4. Voor vervreemding van het recht van erfpacht is ten aanzien van de verkrijger goedkeuring van het bestuur van de SBL vereist.

5. De erfpachter heeft na afloop van de erfpachtstermijn in feite recht op verlenging, behalve in de volgende gevallen:

- a. niet-agrarische bestemming van de grond;
- b. indien het betrokken bedrijf inmiddels onvoldoende groot is om levensvatbaar te zijn volgens het oordeel van het bestuur van de SBL;
- c. indien de erfpachter de leeftijd van 65 jaar heeft overschreden of binnen de normale verlengingstermijn zal overschrijden; voor opvolgende kinderen moet een nieuw contract worden gesloten; verlenging van het bestaande contract wordt dus niet toegestaan.

6. De erfpachter heeft in feite het recht van terugkoop (behalve in de onder punt 5 sub a en b genoemde gevallen) tegen de op het tijdstip van terugkoop „heersende marktprijs”.

Beoordeling

In het algemeen valt het op dat de voorstellen niet voldoende zijn uitgewerkt. Op tal van punten is niet duidelijk wat de voorstellen eigenlijk behelzen. Daarom zal hier en daar met veronderstellingen moeten worden gewerkt en bovendien nadere uitleg van de bedoeling worden gevraagd.

A. Zal deze kredietverlening de financier een voldoende rendement geven?

De canon wordt voorgesteld op 4% van de overdrachtsom; dit zou nl. aanvaardbaar zijn voor de grondgebruiker. Het hangt nu van de hoogte van de rentevoet af of de kapitaalverschaffer hiermede uitkomt. Het lijkt niet erg waarschijnlijk dat binnen afzienbare tijd de kapitaalrente voor leningen op lange termijn zal dalen tot 4%. De voorgestelde Grondbank zou dan ook weinig zin hebben, daar juist de hoge rentevoet de belangrijkste beweegreden is van het voorstel. Laten we daarom uitgaan van een rentevoet van 8% en een kostenmarge van 1%. De opbrengst van de verleende kredieten via koop van landbouwgrond zal dan tenminste 9% moeten zijn om van voldoende

¹ Uitgegeven door het Landbouwschap, januari 1971, als vervolg op een rapport „Nieuwe financieringsvormen voor de Landbouw”, Landbouwschap 1969. Zie hierover o.a. J. Horring: Een Grondbank voor de landbouw?, in „Bank- en effectenbedrijf”, jaargang 1969, blz. 19.

rendement te kunnen spreken. Het verschil tussen deze 9% en de 4%-canon zal moeten komen uit de realisatie van de prijsstijging van de grond bij terugverkoop. Deze nominale prijsstijging zal gemiddeld tenminste 5% per jaar moeten bedragen om het beoogde rendement te bereiken.

Bij een overdrachtprijs van f. 8.000 per ha zal na 26 jaar de prijs van verpacht land dus moeten zijn gestegen tot ruim f. 28.000, hetgeen een verschil oplevert van f. 20.000. De werkelijke prijsstijging kan in die 26 jaar vanzelfsprekend minder groot zijn, maar ook groter. Een belangrijke factor zal hierbij het tempo van de inflatie zijn. Een matiging van het inflatietempo zal evenwel ook leiden tot verlaging van de rentevoet, zodat ook boven de 4%-canon met een mindere mate van nominale-waarde-toeneming van de grond genoeg kan worden genomen. Voor het omgekeerde geldt mutatis mutandis hetzelfde.

Eenvoudigheidshalve wordt een prijsstijging van de grond met 5% per jaar verondersteld. Hoe staat het nu met de realisatie van deze prijsstijging voor de financier? De erfpachter heeft, afgezien van bijzondere gevallen, in feite een recht van verlenging. Voor een hem op het bedrijf opvolgend kind is weliswaar geen verlenging van het bestaande contract mogelijk, maar wordt het blijkbaar normaal geacht bij nieuw contract de erfpacht te verlenen. Waarschijnlijk mag ditzelfde ook worden verondersteld voor volgende generaties. Hierbij wordt verondersteld, dat de canon blijft gefixeerd op 4% van de oorspronkelijke overdrachtssom. Deze voortgaande verlenging en vernieuwing zouden betekenen, dat de kans groot is dat de realisatie van de prijsstijging — hoe hoog die dan ook mag oplopen — zelfs niet op lange of zeer lange termijn zal plaatsvinden.

Om de grondgebruiker een residu te laten van de eigendomsrechten is hem — afgezien van bijzondere gevallen — het recht van terugkoop verleend. Zolang verlenging van de erfpacht of opnieuw verlenging ervan aan een opvolgend kind mogelijk is, zal er weinig animo zijn voor terugkoop; tenminste zolang de rentevoet hoger blijft dan 4% en de „heersende marktprijs” van de grond niet zakt beneden de prijs waarvoor destijds de grond aan de SBL is overgedragen.

Bij niet-verlenging van de erfpachtovereenkomst ten gevolge van niet-agrarische bestemming van de grond en voor het geval het bedrijf, waartoe de grond behoort, inmiddels te klein wordt bevonden, bestaat volgens het voorstel geen mogelijkheid tot terugkoop. In deze gevallen zal de SBL de prijsstijging (die in het eerste geval fors zal zijn) realiseren. Waarschijnlijk zullen dit wel uitzonderingen blijven. Landbouwgrond met toekomstverwachting voor niet-agrarische bestemming zal juist om deze reden niet worden aangeboden aan de SBL. Ook boeren die vrezende nog eens beneden de norm voor de bedrijfsgrootte te belanden, waarbij zowel het recht op verlenging van de erfpacht als het recht op terugkoop worden verspeeld, zullen deze Grondbank mijden.

Al met al lijken de prijsstijgingen van de overgedragen grond aan de Grondbank veel op een zwerm vogels in de lucht, waarvan maar zelden één in de hand van de bank terecht zal komen. Voor de particuliere kapitaalverschaffers zit er m.i. dan ook geen gunstig perspectief in deze belegging. De Commissie van overleg heeft dit blijkbaar ook beseft en daarom de overheid in de gedaante van de SBL voor dit karretje gespannen. De overheid heeft een lange adem. Ten lange leste zal de gemeenschap dan toch de plaatsgevonden prijsstijging wel eens moeten toevallen en daarmee de compensatie ontvangen voor het jaarlijkse

rente-offer van de goedkope kredietverlening. Acht men deze wissel op de verre toekomst evenwel geen reële claim, dan komt de gehele zaak neer op een ingewikkelde manier om rentesubsidie te verlenen. Een zaak die door de Commissie op blz. 12 van het rapport — m.i. terecht — wordt afgewezen.

De reële kans op realisatie van de prijsstijging door de Grondbank is daarom naar mijn oordeel van doorslaggevend betekenis. Deze realisatie kan ook niet alsmaar worden uitgesteld, maar zal van tijd tot tijd, bijv. op het tijdstip van verlenging of vernieuwing, moeten plaatsvinden. Het kan veel beter op een meer vloeiende wijze, nl. door een periodieke aanpassing van de canon aan het gestegen prijspeil van landbouwgrond. Dit werd ook voorgesteld in het rapport van een werkgroep van de beide Centrale Landbouwkredietinstellingen en het Landbouwschap, getiteld *Nieuwe financieringsvormen voor landbouwgronden*. Nu wordt over dit belangrijke punt gezwegen.

Daar niet geheel duidelijk is wat de bedoeling is op verschillende punten worden de volgende vragen gesteld:

1. Blijft inderdaad de canon gedurende de gehele periode van 26 jaar gefixeerd op 4% van de overdrachtssom? Indien dit de bedoeling is, zal bij de veronderstelde nominale prijsstijging van 5% per jaar van de grond de canon na 26 jaar slechts 1,1% van de waarde van de grond bedragen.

2. Wat gebeurt er bij verlenging van de erfpachtstermijn na 26 jaar? Blijft dan de canon gehandhaafd op 4% van de overdrachtssom aan het begin of wordt deze nu gesteld op 4% van de waarde van de betreffende grond op dát tijdstip?

3. Bij opvolging van de erfpachter door zijn kind wordt voorgesteld geen verlenging toe te staan, maar een nieuw contract op te maken. De vraag luidt evenals bij 2 op welke prijs van de grond de canon zal worden gebaseerd. Blijft de canon gebaseerd op 4% van de oorspronkelijke overdrachtssom, dan zal bij voortgaande opvolging nimmer aanpassing van de canon behoeven plaats te vinden.

4. De aankoop van de grond door de SBL zou moeten geschieden tegen „een voorzichtige verkeerswaarde van verpacht land, voor zover deze niet al te zeer beïnvloed is door allerlei niet-agrarische invloeden”. Kan de gebruiker-erfpachter ook terugkopen tegen de op dezelfde wijze getaxeerde prijs op het tijdstip van terugkoop? Op blz. 19 staat alleen vermeld „de heersende marktprijs”. Deze kan bijv. onder invloed van niet-agrarische invloeden sterk gestegen zijn.

5. Er mag ook tegen een lagere prijs dan de prijs van verpachte landbouwgrond worden overgedragen, wat het voordeel biedt van een lagere canon. Maar op welke wijze zal dan bij terugkoop rekening worden gehouden met het feit, dat de grond destijds voor een te lage prijs is overgedragen?

B. Zal het aantrekkelijk zijn voor eigenaren-gebruikers hun grond op de genoemde voorwaarden over te dragen aan de SBL?

De lage rentevoet vormt het aantrekkelijke deel van de overeenkomst, als deze economisch gezien als kredietverlening kan worden beschouwd. Indien voor erfpachters

vast staat dat de canon gefixeerd blijft op 4% van de overdrachtssom en ook bij verlenging van de erfpachtstermijn zal blijven gefixeerd op het aanvankelijke bedrag, terwijl dezelfde canon ook bij opvolging van kinderen zal gelden, is er waarschijnlijk veel animo voor dit krediet voor die landbouwgronden, waarvoor de kans gering is dat deze een niet-agrarische bestemming zullen krijgen.

De kans, dat het voordeel van een sterke stijging van de grondprijs in het algemeen bij toenemende inflatie of door latere bestemming voor niet-agrarische doeleinden de eigenaar zal ontgaan bij overdracht aan de SBL, zal daarentegen velen weerhouden om tot deze overdracht te besluiten.

Voor de kredietverlening is het uitsluiten van erven met gebouwen van de overdracht geen bezwaar, maar indien bij niet-verlenging van de erfpacht geen terugkoop plaatsvindt, kan de afsplitsing van het erf en de gebouwen voor de eigenaar financieel nadelig uitpakken. Deze uitsluiting van erven met gebouwen vormt dus een extra risico voor erfpachters zelf, maar is ook uit een algemeen landbouwkundig oogpunt niet gunstig. Gebouwen en land behoren nu één keer bij elkaar!

Afhankelijk van de ontwikkeling van de „faits et gestes” van de voorgestelde Grondbank kan ook de toestand ontstaan, waarbij de grondgebruikers zich niet zozeer kredietnemers voelen, maar hoofdzakelijk pachters, hetgeen ook overeenkomt met hun juridische positie. Op welke grond — behalve de gesloten overeenkomst — zal de overheid dan de erfpachters van de SBL anders kunnen behandelen dan de erfpachters op de domeingronden in de IJsselmeerpolders? De canon voor deze erfpachtgronden wordt immers afgestemd op de normen die gelden voor de pacht-prijsbeheersing. Zoals bekend zijn deze thans veel lager dan 4% van de waarde als verpacht land.

De overheid zal bij aanvaarding van de voorgestelde canon van de SBL dus moeten meten met twee maten, tenzij ook voor de domeingronden de SBL-norm voor de erfpachtscanon zou worden toegepast. Maar dit laatste zou weer de afstemming op de pachtnormen tenietdoen, tenzij ook de pachtnormen worden gelijkgetrokken met de hoogte van de voorgestelde erfpachtscanon van de Grondbank. De tovercirkel is dan gesloten, want dan is immers de wezenlijke voorwaarde vervuld om de pacht van particulieren weer normaal te laten functioneren en wordt dus de Grondbank vermoedelijk grotendeels overbodig.

C. Wat is de reële betekenis van het residu van de eigendomsrechten welke de grondgebruiker, die zijn grond overdraagt aan de Grondbank, wordt gelaten?

In het rapport wordt als zodanig het recht op terugkoop van de grond genoemd. Dit recht vertegenwoordigt alleen een tastbaar residu van de grondeigendom, als dit betekent dat tegen een lagere prijs kan worden gekocht dan anders het geval zou zijn. Als maatgevende prijs voor terugkoop „dient uitgegaan te worden van de heersende marktprijs” staat op blz. 19 van het rapport. Wat wordt hiermede bedoeld? Indien bedoeld wordt de heersende marktprijs voor verpachte grond is een op geld waardeerbaar residu inderdaad aanwezig. Indien bedoeld is de hogere marktprijs van pachtvrije objecten kan er daarentegen geen reële betekenis aan worden gehecht.

De heersende marktprijs van verpachte grond kan evenwel ver uitgaan boven de prijs van verpachte grond, „die niet al te zeer is beïnvloed door allerlei niet-agrarische invloeden”; nl. als deze niet-agrarische invloeden zich in-

middels terdege doen gelden. Zal de taxatie dan plaatsvinden op basis van de agrarische bestemming (waarop ook de overdrachtsprijs aan de bank was gebaseerd) en dus de extra waardestijging aan de koper-gebruiker toevallen? Dat zou dat residu belangrijk vergroten. Of is het juist de bedoeling dat deze prijsstijging ten bate komt van de bank als compensatie voor het goedkope krediet?

De reële betekenis van het recht van terugkoop voor de grondgebruiker zal verder afhangen van de hem op dat tijdstip ter beschikking staande financiële middelen. Vermoedelijk kan slechts in uitzonderingsgevallen de terugkoop plaatsvinden. Veel zin zal zo'n terugkoop waarschijnlijk ook niet hebben, daar bij de eerstkomende generatiewisseling de opvolger waarschijnlijk weer de hulp van de Grondbank zal moeten inroepen. Indien bij een aansluitende vernieuwing van het erfpachtscontract de canon gefixeerd zou blijven op 4% van de oorspronkelijke overdrachtssom, zou bovendien de terugkoop voor een beperkte periode onvoordelig zijn.

Immers in de eerste plaats moet bij terugkoop het prijsverschil met de overdrachtsprijs op tafel komen en in de tweede plaats wordt bij de nieuwe overdracht de canon verhoogd tot 4% van de nieuwe, hogere overdrachtssom. De erfpachter zal, evenals zijn opvolger, alle redenen hebben om in plaats van de grond terug te kopen de erfpacht te verlengen, eventueel te vernieuwen, tot in lengte van dagen op de bij de eerste overdracht gefixeerde canon. De geschiedenis van de bekende „beklemede meijers” uit Groningen zal zich dan herhalen. Van pachters zijn deze door eeuwenlange geldontwaarding economisch in feite eigenaren geworden met een geringe jaarlijkse financiële last.

Slotsom

Hoewel er nog tal van onduidelijkheden zijn in het voorstel van de Commissie-Wellen, lijkt het mij niet juist om de zaak met de naam Grondbank aan te duiden. De kredietverlening is nl. niet het wezenlijke kenmerk ervan, daar de terugkoop van de overgedragen grond vermoedelijk tot de uitzonderingen zal gaan behoren. Maar zelfs bij terugkoop is deze vorm van kapitaalverschaffing, waar het prijsrisico van het onderpand overgaat op de bank eigenlijk niet als kredietverlening te beschouwen.

De kern van de zaak wordt m.i. gevormd door de in het voorstel stilzwijgend veronderstelde bereidheid van de overheid via de SBL landbouwgrond op grote schaal aan te kopen en weer uit te geven in erfpacht. Het financieringsvraagstuk met betrekking tot de grond zal hiermede voor de landbouwbedrijven vrijwel uit de wereld zijn geholpen. Een oplossing van het vraagstuk wordt dus geboden.

Een geheel andere vraag is evenwel of er een vrij algemene overtuiging bestaat, dat het een goede zaak is om zoveel landbouwgrond als vrijwillig wordt aangeboden op de voorgestelde voorwaarden in eigendom van de gemeenschap te brengen. Het voor en tegen van deze kwestie zal terdege moeten worden overwogen. De financiële consequenties ervan voor het Rijk en het omvangrijke nieuwe domeinbeheer bij de SBL van vele landbouwgronden zijn zaken, die te belangrijk zijn om stilzwijgend onder het mom van een pseudo-Grondbank te worden aanvaard. Temeer daar er ook een alternatief bestaat in de vorm van een echte Grondbank. Een schets daarvan is te vinden in een volgend artikel.

J. Horring

Werkgelegenheid en industrieel terreinbeslag

MR. H. VERSLOOT*

In een geïndustrialiseerd land treedt bij verdergaande ontwikkeling een fase in, post-industrieel genaamd, waarin de verdeling van het totale arbeidsvolume in dat land over de primaire sector, de industriële sector en de dienstverlenende sector steeds verder verschuift in de richting van laatstgenoemde. Dit overal waargenomen en zeer gelijkmatig optredende verschijnsel levert een goede maatstaf op om de relatie tussen verdere investering, beroepsbevolking en totale bevolking in het kader van middellange- en langetermijn-planning te schatten.

Het verschijnsel vertoont zich ook op de regionale schaal (ter grootte van provincies of belangrijke onderdelen daarvan) en weerspiegelt dan in belangrijke mate het faseverschil in economische ontwikkeling tussen de verschillende regio's van een nationale economie. Zo is voor 1960 en 1965 de verdeling over de sectoren in Nederland, uitgedrukt in procenten van het totale arbeidsvolume:

	Agrarisch	Industrie	Diensten + overheid
		1960	
Nederland	11,1	41,0	47,9
Zuid-Holland	7,1	38,5	54,4
Rijnmond	2,1	39,8	58,1
Zeeland	23,4	34,8	41,8
Noord-Brabant	12,5	53,6	33,9
		1965	
Nederland	8,6	41,9	49,5
Zuid-Holland	6,0	38,2	55,8
Rijnmond (1969)	1,3	38,7	60,0
Zeeland	17,5	38,3	44,2
Noord-Brabant	9,4	53,8	36,8
	Procentuele mutaties 1960-1965		
Nederland	-2,5	+0,9	+1,6
Zuid-Holland	-1,1	-0,3	+1,4
Rijnmond (1960-1969)	-0,8	-1,1	+1,9
Zeeland	-5,9	+3,5	+2,4
Noord-Brabant	-3,1	+0,2	+2,9

Bronnen: Regionale rekeningen 1965, CBS 1970, staten 36 en 37; *Schets Ruimtelijke Structuur Rijnmond 1970*. Bijlage V, tabel 8.

De daling in het agrarisch aandeel is algemeen en, begrijpelijkerwijs, afhankelijk van de grootte van dat aandeel bij de aanvang van de periode. Globaal gesproken per jaar ongeveer een vierde deel. De stijging in de dienstensector is even algemeen, en des te hoger naarmate het aandeel bij de aanvang van de periode lager was. Voor Rijnmond is deze groei extra sterk, maar dat hangt ongetwijfeld samen met de haven: handel en transport. In de post-industriële gebieden overtreft de groei van de dienstensector de nog res-

terende daling van de agrarische sector, zodat zij ook ten koste van het industriële aandeel plaatsvindt. Overigens lijkt de ontwikkeling volgens deze beide lijnen min of meer convergent: afnemende stijgingen van de dienstensector en in absolute zin afnemende daling van de agrarische sector. In die visie is het volgende model voor 1990 plausibel:

	Agrarisch	Industrie	Diensten + overheid
Nederland	5,0	42,0	53,0
Zuid-Holland	4,0	37,0	59,0
Rijnmond	1,0	37,0	62,0
Zeeland	8,0	43,0	49,0
Noord-Brabant	5,5	50,0	44,5

Voor de vestiging van basisindustrie in de post-industriële sfeer van de Randstad geldt dus dat omstreeks 1990 op elke twee industriële werknemers tenminste drie werknemers in de dienstensector werkzaam zullen zijn. Alleen in het accres tussen 1970 en 1990 zal die verhouding nog sterker zijn (circa 2 op 4,5!). Laten wij voorts aannemen dat de verhouding tussen werknemers in de basisindustrie en werknemers in (geïnduceerde) secundaire industrie circa 1 : 1 zal zijn, dan betekent zulks dat in 1990 één werknemer in de basisindustrie vergezeld zal zijn van tenminste vier werknemers in de overige industrie en de dienstensector. Bij een deelnemingspercentage (verhouding beroepsbevolking tot totale bevolking) van 33% betekent dat dat één werknemer in de basisindustrie vergezeld zal gaan van tenminste veertien overige inwoners, indien het gaat om in Nederland gevestigde gezinnen. Uitsluitend berekend over het accres zou hij zelfs 18½ inwoner meebrengen!

Bij een terreinoccupatie van 1 ha per 8 à 10 arbeidsplaatsen voor stuwende industrieën zou dus een toevoeging van 1.000 ha netto industrieterrein leiden tot een toevoeging van tenminste 120.000 tot 150.000 inwoners in 1990, en mogelijk zelfs 155.000 tot 195.000 inwoners!

Voor zover de werknemers vervangen worden door gastarbeiders, zullen bij het huidige beleid naast vier werknemers niet acht overige inwoners staan, maar slechts één (deelnemingspercentage rond 80%). In het uiterste geval, als alle werknemers uit gastarbeiders zouden bestaan, zou de toevoeging van 1.000 ha netto

* De heer Versloot is directeur van het Gemeenschappelijk Administratiekantoor te Vlaardingen en lid van de Eerste Kamer voor de Partij van de Arbeid.

industrieterrein voor stuwende industrie leiden tot tenminste 50.000 à 65.000 immigranten, of mogelijk zelfs 65.000 à 80.000 immigranten.

Dit bevolkingsaccres spreidt zich niet ver uit buiten de grote regionale gebieden. Uitstraling over grotere afstanden is wel mogelijk, maar wordt gecompenseerd door de invloed die in tegengestelde richting wordt ondervonden van andere regio's, tenzij daar een relatief grote leegte zou ontstaan. Dit is onder het gegeven beleid in ons land niet wel denkbaar. Men zal er dus, bij wijze van vuistregel, goed aan doen bij elke verdere 1.000 ha netto in gebruik te nemen terrein voor stuwende industrie te rekenen op een toeneming van rond 150.000 inwoners, met hun huisvesting, infrastructuur, culturele en recreatieve behoeften. Het Harris-rapport schatte op 14.300 ha 1.080.000 inwoners, ofwel 75.000 per 1.000 ha!

Voor Rijnmond is in de *Structuurschets* van het openbaar lichaam (1970), Bijlage IV, tabel 3, een bevolkingsaccres aangenomen van:

130.000 binnenlandse bevolking,
33.000 immigranten uit het buitenland.

Dat houdt dus, bij deelnemingspercentages van 33% respectievelijk 80% in:

43.000 binnenlandse werknemers
27.000 buitenlandse werknemers

70.000 totaal.

Voor stuwende industrie zoals zeehavenindustrieën zullen hiervan *bij gelijkblijvende spanning* op de arbeidsmarkt beschikbaar zijn 11.000 à 14.000 werknemers. Bij de aangenomen arbeidsbezetting per ha kan dus tot 1990 1.100 à 1.750 ha netto terrein geoccupeerd worden (inclusief de thans reeds uitgegeven reserves),

WARMTE - TECHNIEK BEUKERS - SCHIEDAM

(I.M.)

en niet 3.000 ha netto zoals berekend in *Rijnmond in de Delta* (1969), blz. 18, exclusief de uitgegeven reserves! Naar de schatting van Rijnmond is op deze reserves nog additionele werkgelegenheid voor 8.000 werknemers, zodat deze reserves alleen al het effect hebben van ca. 1.000 ha netto terreinbeslag.

Bij een situatie van normale volledige werkgelegenheid zou in 1990 van de totale beroepsbevolking in Rijnmond, in de *Structuurschets* geschat op 482.700 inclusief ruim 35.000 buitenlanders, volgens onze prognose 37% in de industrie moeten werken; dat is 178.500. Nu werken daarin reeds 185.000 man, dat is dus 6.500 meer dan bij een plausible bezetting van de dienstensector in 1990 beschikbaar kunnen zijn. Dat wil dus zeggen dat, om in 1990 een normale situatie op de arbeidsmarkt te bereiken, ook die 1.100 à 1.750 ha netto industrieterrein niet geoccupeerd zouden mogen worden, en de nu nog niet in gebruik genomen uitgegeven reserve-terreinen al zwaar boven de markt hangen — om maar te zwijgen van de Maasvlakte!

H. Versloot

Mededelingen

VWO-congres: de ideologie van de economische groei

Vroeger was de economische groei een van de doelstellingen van economische politiek waaraan door niemand werd getornd. De laatste jaren echter wordt die groei steeds meer voorwerp van discussie. Actiegroepen keren zich tegen de nadelige kanten van de economische groei; economen vragen zich af of wij ons (t.g.v. de conventionele wijze van berekening van het nationale inkomen) niet rijker rekenen dan we in werkelijkheid zijn. Is groei niet te veel doel in zichzelf geworden en vormt hij eigenlijk wel een goede „vertaling” van onze preferenties? Zijn die preferenties zélf wel juist? We moeten vóór het te laat is wegen vinden om de economi-

sche groei beter in de hand te houden. Moeten we die beheersing zoeken binnen het instrumentarium dat de huidige economische orde ons biedt of moet daartoe juist die orde zélf op de helling?

Over deze problematiek zullen vier sprekers op het op 2 en 3 april a.s. te houden congres van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers, *De ideologie van de economische groei*, een inleiding houden. Het zijn twee economen en twee sociologen, t.w. Drs. R. Schöndorff (econoom) en Dr. P. Kraemer (socioloog) over het onderwerp: „Groeien we wel overeenkomstig onze wensen?”, en Dr. J. van den Doel (econoom en Tweede-Kamerlid) en Prof. Dr. H. J. van Zuthem (socioloog): „In welk economisch systeem komen onze wensen het best tot hun recht?”.

Het congres zal worden gehouden te *Utrecht* in de aula van de universiteit aan het *Domplein*. Het vangt aan op vrijdag 2 april des avonds om 19.30 uur en sluit op zaterdag-

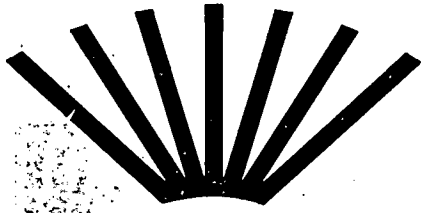
middag 3 april om ca. 17.00 uur. Op zaterdagmiddag zal het congres-thema in discussiegroepen worden doorgesproken. Daarna volgt een plenaire forumdiscussie.

Aanmelding uitsluitend per giro. De inschrijvingskosten (leden VWO f. 2,50, niet-leden VWO f. 10, studentleden VWO f. 1,50 en studenten-niet-lid f. 6) dienen te worden gestort op giro 22321 t.n.v. het VWO, Utrecht (prijzen zijn inclusief documentatiemapje, congresverslag en koffie).

Wetenschap en economische orde

Prof. Dr. H. J. van Zuthem en Prof. Dr. L. F. van Muiswinkel zullen op 23 maart a.s. met elkaar debatteren over het onderwerp: *Verantwoording wetenschap ten aanzien van de economische orde*.

Deze bijeenkomst, georganiseerd door de VESVU, vindt plaats in het Studentencentrum Uilenstede te Amstelveen, des avonds om 8 uur.

Boek-van-de-maand

„Over inkomenspolitiek en daarmee verband houdende vraagstukken wordt tegenwoordig vrij veel gepubliceerd”, zo stelt de uitgever van het boek van Albeda en De Galan, *Inkomen, vorming, verdeling, beleid*¹, op de flap, „maar daarbij is weinig dat gedegen, samenhangende informatie verschaft”.

Mij lijkt het dat in dit boek de gedegenheid meer tot zijn recht is gekomen dan de samenhang, wat niet verwonderlijk is, gezien de vrij duidelijke taakverdeling tussen beide auteurs. De Galan schreef in eerste instantie de theoretische en Albeda de politieke gedeelten.

In de theoretische hoofdstukken wordt vrij diep gegraven. Naar mijn mening zijn er heel wat beschouwingen die een niet-econoom onoverkomelijke moeilijkheden zullen opleveren, terwijl de vakgenoten deze achtergronden misschien niet paraat zullen hebben, maar wel onder handbereik. Toch is het interessant om van De Galans beschouwingen kennis te nemen; hij verzuimt niet de lezer zijn persoonlijke visie op de besproken theorieën mee te delen.

Dit betreft vooral de grensproductiviteitstheorie, die ondanks alle kritiek in feite toch het fundament van de analyse blijft. Naar mijn mening wordt de betekenis van een dergelijke economische theorie, die tendensen poogt op te sporen en daarbij rigoureus abstraheert van allerlei bijzondere omstandigheden, onderschat tegenover een op allerlei punten gemendeerde theorie, welke voor de bijzondere situatie wel exacter uitkomsten oplevert, maar veel meer tijd- en plaatsgebonden is. Wat als een tekortkoming wordt gezien, kan ook als een verdienste worden opgevat.

Gesteld wordt bijv. in par. 9 van

Verplichte literatuur voor bestuurders

DRS. R. M. DE HAAN*

hoofdstuk 2 dat de grensproductiviteitstheorie in haar macro-economische aspecten zwak is. Verklaart de theorie de beloning van de productiefactoren dan niet voldoende? „Nominale blijft het beloningspeil onbepaald”, zo heet het op blz. 40 streng. Met een theorie die over de reële verhoudingen uitsluitel geeft mogen we evenwel niet ontevreden zijn! Ook het als een bezwaar gepresenteerde feit, dat de theorie uitgaat van de inschakeling van alle produktieve krachten, spreekt mij niet zo aan.

De Galan toont in zijn conclusie (blz. 42) voor tegenwerpen van deze soort wel begrip; hij verwijst naar Pens waarschuwing tegen oververzadiging van een theorie. Maar direct daarna komen dan weer formuleringen die een andere geest ademen: „... de winst, een categorie waarmee de grensproductiviteitstheorie zoals gezegd niet goed raad weet... Zij duidt alleen (sic) een maximumgrens aan van de reële beloningen der diverse productiefactoren... is de theorie te eenzijdig in haar benadrukking van het inkomensstreven” (blz. 43). Een en ander wekt de indruk dat bij de schrijver emotionele weerstanden zijn blijven bestaan tegen een theorie die door hem verstandelijk wel is aanvaard.

In het hoofdstuk dat over de „primaire macro-inkomensvorming” handelt volgt een beknopt overzicht van de macro-economie. Op iedere bestedingscategorie wordt een toelichting gegeven, afgesloten met de betrokken vergelijking uit het kortetermijnmodel van het CPB. Dat De Galan stevige kost geeft, blijkt wel uit het feit dat hij de afwezigheid van de afzetontwikkeling als bepalend element voor de ontwikkeling van de investeringen (het ontbreken van de accelerator) in de gedragsvergelijking signaleert en impliciet kritiseert; hij verzuimt ook in dit geval niet te verwijzen naar gespecialiseerde literatuur. Alle elementen worden tenslotte in een niet al te beknopt kringloopschema ingevoegd. Daarna

wordt stilgestaan bij de Keynesiaanse revolutie en worden de mogelijkheden, maar vooral ook de moeilijkheden van „functional finance” besproken. Vervolgens komen alle inkomenscategorieën vanuit macrogezichtspunt onder het mes, zoals dat in het voorgaande hoofdstuk micro-economisch was gebeurd. Een toelichting op het fenomeen „groei” is niet vergeten („Ten slotte is een extra stukje dynamiek op zijn plaats”, blz. 98), maar begrijpelijkerwijs kort gehouden.

Zeer interessant is tenslotte de beoordeling die De Galan over stabilisatie en groei als beleidsdoeleinden geeft. Al in eerdere publikaties had hij getoond niet voorop te willen lopen in de rijen van de inflatiebestrijders. Ook hier zegt hij: „De vaak genoemde ongunstige gevolgen van een matige inflatie — om de gedachten te bepalen: een stijging van het prijsniveau tot 5% — zijn ofwel niet aanwezig ofwel niet zo ernstig als wordt aangenomen... Inflatiebestrijding ten koste van werkgelegenheid en groei is zeker te duur betaald. Dat de sluipende inflatie zoveel aandacht krijgt is een teken van welvaart: andere kwalen ontbreken, althans in de aandacht” (blz. 101) en „liever groei met dan stagnatie zonder inflatie; de betalingsbalans als randvoorwaarde”. De Galan meent dat men door het verstrekken van welvaartsvaste uitkeringen (ook pensioenen) de nadelen van wijzigingen in de inkomensverdeling kan opheffen (blz. 101). Maar is het tempo van de inflatie niet ook een grote moeilijkheid juist voor het tot stand komen van een bevredigende pensioenregeling?

* De auteur is directeur van de Stichting Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven.

¹ W. Albeda en C. de Galan: „Inkomen, vorming, verdeling, beleid”. Wolters-Noordhoff, Groningen 1970, 230 blz., f. 16,50.

In het volgende hoofdstuk komen de categoriale, sectorale, regionale en personele inkomensverdelingen aan de orde. Wat de eerste betreft had, bij Kaldors „Keynesiaanse” analyse van het loonaandeel, gewezen kunnen worden op de invloed die daarvan is uitgegaan op het standpunt van de vakcentrales m.b.t. de vermogensaanwasdeling. Het is verhelderend nog eens te lezen hoe men tot de verschillende maatstaven zoals werknemersaandeel of arbeidsinkomensquote in bedrijven is gekomen, al was het maar om het ondoordacht gebruik van dergelijke termen in de pers te leren onderkennen. Bij de personele inkomensverdeling worden de inkomensbronnen besproken, waaronder de inspanning. De Galan stelt daar filosofisch: „Niet te snel mag o.i. worden aangenomen dat iemand zelf verantwoordelijk is voor zijn mogelijkheden tot inkomensverwerving, dat hij zelf 'beslist' of hij zich bijv. zal inspannen of niet”. Wie, zoals De Galan, grote waarde hecht aan vorming zal evenwel van de mogelijkheid om zelf beslissingen te nemen in beginsel moeten uitgaan, ook al kan het zijn dat dit menselijke talent van de vrijheid evengoed als andere begaafdheden moet worden ontplooid. En de beslissing om aan deze vorming mee te doen? Om de eigen persoonlijkheid te (laten) ontwikkelen? „Niet te snel”, zou ik willen repliceren, „moet men de mens zijn verantwoordelijkheid ontnemen”.

Bij de bespreking van de secundaire inkomensverdeling wordt gebruik gemaakt van het onderscheid directe/indirecte belasting. Ook als men die indeling economisch interpreteert — van oorsprong is hij juridisch — draagt hij weinig bij tot meer begrip. De bestempeling van indirecte belastingen tot licht degressief en directe tot progressief is in dit verband gevaarlijk, ook al wordt de aandacht op de afwentelingsproblematiek gevestigd. Van veel belang is ook of een verandering in de tarieven tenslotte degressief of progressief werkt. Hartog berekende dat het negatieve effect van de belastingprogressie voor de arbeiders anderhalf maal zo groot is als dat van de verhoging van de BTW op 1 januari 1971 en de huurverhoging van 1 april (*NRC-Handelsblad*, 26 februari 1971).

De Galan meent, in het voetspoor van de *Nota over de Inkomensverdeling* van de regering, dat de sector overheid per saldo herverdelend in

de richting van nivellering werkt. Terecht neemt hij daarbij vele slagen om de arm. Afgezien van de onzekerheid over de totaal-uitkomst ligt in het betoog het gevaar opgesloten, dat het zicht wordt verloren op de al dan niet herverdelende werking van de afzonderlijke uitgavencategorieën. Bij de beslissingen van wetgever en uitvoerende macht gaat het bijna nooit om het totaal, bijna steeds om veranderingen in de marge.

Geconstateerd wordt dat de veranderingelijkheid van de verdeling gering is. Volgens de auteur is dit mede een gevolg van de „geringe beweeglijkheid van de economische krachten op de achtergrond” (blz. 134). Dit vind ik een merkwaardige zin. Krachten zijn sterk of zwak; ze kunnen soms worden gecompenseerd door andere krachten, maar beweeglijk (of beïnvloedbaar?) zijn ze niet; anders zijn het geen „krachten” meer.

In zijn slot (blz. 137) velt De Galan een negatief oordeel over de verdeling omdat die gelijkwaardigheid uitsluit en dus onrechtvaardig is. Terecht staat er uitdrukkelijk bij dat dit standpunt subjectief is. De behandeling van de vraag hoe het dan wel moet is in eerste instantie aan Albeda toevertrouwd, die daarop in het zesde hoofdstuk uitvoerig ingaat. Albeda stelt dat een beoordeling op grond van kwantitatieve feiten wel voor de hand ligt, maar dat „voor een zinvolle bespreking (. . .) kwalitatief te werk (moet) worden gegaan”. Aan de theoretisch aardige, maar praktisch onhanteerbare maatstaf van Tinbergen (het ruilcriterium) wordt even geroken, daarna wordt overgegaan tot het formuleren van persoonlijke oordelen — ter toetsing aan die van de lezer — over de verschillende inkomensbronnen. Verrassende inzichten leveren deze bladzijden niet op. De volgende uitspraak verdient wel even naar voren te worden gehaald: „Uit de ervaring van de Joegoslavische onderneming blijkt overigens wel, dat ook democratische ondernemingen met arbeiderszelfbestuur zich niet kunnen onttrekken aan de arbeidsmarkt waarin zij opereren en dat alle criteria voor inkomensverschillen die ten onzent van belang zijn, ook daar aan de orde komen” (blz. 174).

Wat het beleid betreft wordt eerst onderzocht hoe de inkomensbronnen beïnvloed kunnen worden. Daarna wordt ingegaan op de beloningen en de overdrachten. Albeda vraagt zich af hoe — binnen de bestaande orde,

dus met handhaving van het particuliere bezit van de produktiemiddelen — de vermogensverdeling herzien en de invloed van de scheefheid van deze verdeling op die van de inkomens beperkt kan worden. Dit leidt tot aanbeveling van wijzigingen in het erfrecht. Veel aarzelder wordt positie gekozen tegenover het vraagstuk van de vermogensaanwasdeling. Naast grote voordelen worden belangrijke nadelen genoemd. Hiervoor moeten nog oplossingen worden gevonden. Uitvoerig wordt ingegaan op het onderwijs als instrument van verdelingspolitiek. Ook de financiering van het tertiair onderwijs komt daarbij aan de orde waarbij aansluiting is gevonden met de opvatting van voorschotten (waaruit ook vrij hoge collegegelden betaald moeten worden) terug te betalen na de studie in afhankelijkheid van het inkomen. Mij lijkt het dat dit laatste een schoonheidsfout is van het systeem.

Ter beperking van winsten door machtsmisbruik wordt naast de mededingingspolitiek ook de prijspolitiek als een (minder belangrijke) mogelijkheid genoemd en in aansluiting hierop de steun aan consumentenorganisaties. Zolang dat morele steun is, in de vorm van voldoende aandacht voor de opvattingen van deze organisaties, ga ik akkoord. Financiële steun zou evenwel snel een bedenkelijke kant kunnen opgaan. De Consumentenbond heeft om dezelfde reden zulke steun ook statutair uitgesloten.

Zeer uitvoerig wordt op horizontale en verticale loonverschillen ingegaan, waarbij Albeda, wat het eerste betreft, tot de conclusie komt dat een actief arbeidsmarktbeleid gericht op de opheffing van spanningsverschillen (o.a. door een mobiliteitsbeleid) moet worden gecombineerd met een streven van de vakbeweging naar nivellering van de loonverschillen tussen de bedrijfstakken. Hoe een mobiliteitsbeleid eruit ziet, wordt — en dat is begrijpelijk — niet behandeld. Het streven „eruit te halen wat erin zit” is voor de vakbeweging die functieloze inkomensverschillen bestrijdt onlogisch want loondifferentiatie leidt nauwelijks tot mobiliteit (aldus eveneens het OECD-rapport). Maar heeft men wel oog gehad voor de betekenis van deze loonverschillen voor de beroepskeuze, dus bij de toetreding tot de arbeidsmarkt of voorbereiding daarop?

Verticale verschillen moeten ratio-

neler worden door — zo mogelijk — werkklassificatie, maar vooral door verbetering van het marktinzicht (o.a. door meer CAO's). Vakbeweging en overheid dienen dit — zo stelt Albada — te bevorderen. Nivellering krijgt steeds meer kansen door de geleidelijk veranderende schaarsteverhoudingen tussen hoger en lager gekwalificeerde arbeid. Een minimum loon vervult een nuttige functie, mits de mogelijkheden niet worden overtrokken — dan resulteert inflatie of werkloosheid in plaats van nivellering.

Tegenover een maximum loon staat ook Albada huiverig. Normen voor beloningen van zelfstandigen in de beschermde beroepen (artsen, notarissen enz.) worden onmisbaar geacht. Kort wordt op de problematiek van de middenstand, vrij uitvoerig op die van de landbouw ingegaan. De gegeven beschouwingen zijn meer informatief dan normatief.

Een interestbeleid wordt afgewezen, het pachtbeleid verdedigd. Dit laatste evenwel weinig overtuigend. Aan de argumentatie van het bekende rapport van de Teldersstichting had op deze plaats niet voorbijgegaan mogen worden. Over het huurbeleid wordt iets meer gezegd, maar ook hier valt op — in tegenstelling tot het overgrote deel van het boek! — het ontbreken van literatuurverwijzingen. Directe subsidiëring van gezinnen binnen het huurbeleid verdient een veel bredere uiteenzetting. Ik meen dat aan die politiek ook grote bezwaren kleven.

In het kader van de secundaire verdeling wordt gepleit voor een aanvankelijk proportionele inkomstenbelasting, gevolgd door een steiler progressie dan thans, dit gecombineerd met een wat hogere omzet(?)belasting. Zoals men weet heeft Hartog enkele jaren terug iets dergelijks bepleit. Te kort wordt de belasting op vermogens en vermogenswinsten afgedaan. Meer aandacht krijgt het idee van de negatieve inkomstenbelasting. De conclusie is dat het systeem naast voordelen in de Nederlandse situatie toch meer nadelen heeft. Tenslotte wordt vrij uitvoerig aan verschillende internationale aspecten aandacht gegeven.

Niet onvermeld mag blijven dat in hoofdstuk vijf diep wordt ingegaan op de pro's en con's en op alle wederwaardigheden van onze nationale loonpolitiek, terwijl ook aan de situatie in het buitenland veel aandacht wordt gegeven. Naar mijn smaak wordt het Noorse stelsel in dat ge-

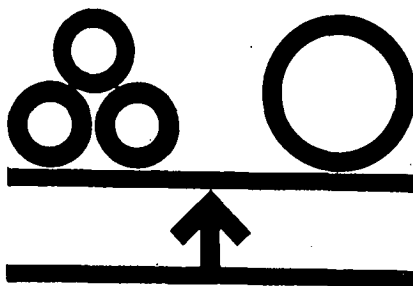
deelte te weinig gekritiseerd. De overheid houdt daar bij haar prijsbeleid voor de agrarische sector en haar subsidiebeleid voor consumptieartikelen rekening met de loonontwikkeling, in die zin, dat door subsidieverhoging een prijsstijging kan worden gematigd en een loonsverhoging soms kan worden afgekocht. „De omvang van de subsidie is dan ook een belangrijk element geworden in de loononderhandelingen” (blz. 149). Uit allocatieoogpunt lijkt dit stelsel mij ongeveer het slechtst denkbare!

Gelukkig spreekt Albada — en De Galan natuurlijk ook — zich onomwonden uit tegen de soms opgeworpen gedachte van het verplichte lidmaatschap van een vakorganisatie. In het verlengde hiervan ligt, maar hierover zwijgt het boek, dat ook de eisen van de vakbeweging welke neerkomen op belangrijke bijdragen van de ondernemingen aan het vakbondswerk moeten worden afgewezen. Deze bijdragen zouden in feite loonkosten zijn en derhalve indirect toch door alle werknemers worden betaald, terwijl de vakorganisaties een stimulans zouden verliezen om nauw toe te zien of zij het vertrouwen van het ledenbestand nog behouden.

Als ik het gehele werk nog eens overzie, dan is mijn oordeel positief. Het boek draagt een geheel ander karakter dan de in dit weekblad al besproken publikaties van Hartog en Douben over hetzelfde onderwerp, die het grote publiek ongetwijfeld lichter op de maag zullen liggen. Toch zou het onjuist zijn om te menen dat De Galan en Albada een standaardwerk hebben geschreven. Op de economisch-theoretische problemen wordt diep ingegaan; niet minder uitvoerig worden bepaalde institutionele aspecten behandeld, maar de analyse met betrekking tot het beleid is op sommige punten nogal mager.

Zonder twijfel zal ieder die zich met vraagstukken bezighoudt die (ten dele) een inkomenspolitiek karakter dragen, dit boek met vrucht kunnen gebruiken. Naar mijn mening is het verplichte literatuur voor de leden der Staten-Generaal en de besturen van de vakbonden, ondernemersorganisaties en politieke partijen. De geïnteresseerde partijleden, die tegenwoordig rijkelijk met amendementen op programma's stroomen, kunnen het trouwens ook moeilijk zonder deze informatie stellen.

R. M. de Haan

Geld- en kapitaalmarkt

Conjuncturele en structurele kasreserve

In het ingediende Wetsontwerp Toezicht Kredietwezen wordt het instrumentarium om monetaire politiek te bedrijven o.a. uitgebreid met de *structurele* kasreserve; in de vigerende wet kennen wij reeds de *conjuncturele* kasreserve. Een kasreserve is een bedrag dat door geldscheppende instellingen bij de centrale bank dient te worden aangehouden en dat in een bepaalde verhouding staat tot door derden toevertrouwde gelden.

De invoering van het instrument van de structurele kasreserve hangt nauw samen met de zich wijzigende samenstelling van de liquiditeitsmassa. In de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp wordt gewezen op de relatieve verschuiving van chartaal naar giraal geld. Maar er is nog een verandering in de samenstelling van de liquiditeitsmassa welke in dit verband van belang is. Daarop kom ik nog terug.

Als een geldscheppende instelling een krediet verleent moet zij erop bedacht zijn, dat over dat krediet niet uitsluitend giraal wordt beschikt. De kredietnemer kan chartaal geld wensen omdat zijn crediteuren geen giraal geld accepteren of hij wenst vreemde valuta om buitenlandse crediteuren te betalen. Dit verschijnsel wordt het chartaalgeld resp. het betalingsbalanslek genoemd. Ik wil het betalingsbalanslek verder maar vergeten.

Geldscheppende instellingen moeten dus altijd een bepaalde reserve aanhouden in de vorm van chartaal geld c.q. tegoed bij de centrale bank, om aan omzettingen van giraal in chartaal geld te kunnen voldoen.

Monetaire politiek berust in feite ten dele op de omstandigheid dat het publiek in zekere mate chartaal geld prefereert boven giraal geld. De emittent van chartaal geld is de centrale bank, die daardoor een zekere greep heeft op de overige geldschepende instellingen.

De kracht van deze greep wordt mede bepaald door de mate waarin het publiek chartaal geld prefereert boven giraal geld. De laatste jaren is een stijgende voorkeur bij het publiek waar te nemen voor giraal geld ten koste van chartaal geld („de giralisering van het betalingsverkeer”). Voor de geldschepende instellingen is dit een plezierige ontwikkeling, maar niet voor de centrale bank, aangezien de geldschepende instellingen minder van haar afhankelijk worden als emittent van chartaal geld.

In feite komt het er op neer, dat de geldschepende instellingen liquider worden bij een gelijkblijvende omvang van hun reserve, alleen omdat deze reserve in steeds mindere mate gebonden is om aan eventuele opvragingen van het publiek te kunnen voldoen. Er ontstaan dus automatisch overreserves, waarmee de geldschepende instellingen hun kredietverlening kunnen uitbreiden en de geldhoeveelheid vergroten.

De voorgestelde verplichting een structurele kasreserve bij de centrale bank aan te houden betekent niets anders dan het geheel of gedeeltelijk elimineren van deze overreserves, om daardoor een eventuele ongewenste expansie van de kredietverlening en geldvoorraad geheel of gedeeltelijk tegen te gaan. De centrale bank compenseert dus een (blijvende) verschuiving in de preferenties van het publiek om te voorkomen, dat zij haar greep op de geldschepende instellingen al te veel verliest.

Het voorgaande is in sterke mate gesimplificeerd, maar is wel de kern, waarom invoering van een structurele kasreserve wordt overwogen.

Bij kredietverlening door geldschepende instellingen slaat het bedrag van de kredietfaciliteit neer in de vorm van chartaal geld, giraal geld en vreemde valuta's. Maar er is nog een vorm waarin kredietverlening na kortere of langere tijd neerslaat, nl. in termijndeposito's, spaartegoeden e.d. bij geldschepende instellingen. Dit is een verschijnsel waarop ik speciaal de aandacht wil vestigen, te meer daar in Nederland niet wordt

gewerkt met het enge geldbegrip, doch met het begrip liquiditeitenmassa. De liquiditeitenmassa omvat naast geld in enge zin (chartaal en giraal geld) ook o.a. termijndeposito's e.d. bij geldschepende instellingen. Nu is het opvallend, dat in Nederland zich in de samenstelling van de liquiditeitenmassa niet alleen een verschuiving voordoet van chartaal naar giraal geld, doch dat er ook een verschuiving optreedt in de preferenties van het publiek van de som van chartaal en giraal geld naar termijndeposito's e.d. (zie tabel).

Procentuele samenstelling liquiditeitenmassa

Jaar	Chartaal geld	Giraal geld	Spaartegoeden a), termijndeposito's e.d.
1950	39,5	49,6	10,9
1951	37,1	47,7	15,2
1952	35,1	49,3	15,6
1953	35,4	49,8	14,8
1954	35,3	48,5	16,2
1955	35,7	47,7	16,6
1956	37,5	44,7	17,8
1957	38,0	41,2	20,8
1958	35,2	42,8	22,0
1959	33,0	41,6	25,4
1960	32,3	39,4	28,3
1961	32,6	40,0	27,4
1962	32,5	39,0	28,5
1963	32,0	39,3	28,7
1964	32,7	37,6	29,7
1965	33,1	38,4	28,5
1966	33,5	38,5	28,0
1967	30,5	37,1	32,4
1968	27,1	38,7	34,2
1969	26,1	38,2	35,7

a) Er is geen onderscheid gemaakt tussen eigenlijk en oneigenlijk spaargeld.

Deze rubriek wordt verzorgd door medewerkers van het Economisch Bureau van de AMRO-Bank te Amsterdam.

Ook dit verschijnsel heeft gevolgen. De consequentie is gelegen in het feit dat weliswaar ook t.o.v. termijndeposito's e.d. een reserve moet worden aangehouden in de vorm van chartaal geld c.q. tegoed bij de centrale bank, maar dat volstaan kan worden met een geringer percentage dan bij giraal geld omdat termijndeposito's minder virulent zijn. Naar analogie van een verschuiving van chartaal geld naar giraal geld betekent een toenemende preferentie van het publiek voor termijndeposito's e.d. ten koste van chartaal en giraal geld, dat bij gelijkblijvende omvang van de reserves automatisch overreserves ontstaan. Met deze overreserves kan de kredietverlening en liquiditeitenmassa worden uitgebreid. Ook hier komt weer geen centrale bank aan te pas die eerst voor additionele middelen zou moeten zorgen.

Onder het nodige voorbehoud wil ik de consequenties van bovenbeschreven preferentieverhuizingen wat nader concretiseren, waartoe ik gebruik zal maken van een aantal symbolen.

Laten wij de maatschappelijke liquiditeitenmassa (M) definiëren als de som van chartaal geld (C), giraal geld (D) en termijndeposito's, spaartegoeden e.d. (T) bij geldschepende instellingen:

$$M = C + D + T \quad (1)$$

De "monetary base" of "high powered money" (H) bestaat uit de som van de maatschappelijke hoeveelheid chartaal geld (C) en de kassen van de geldschepende instellingen, alsmede hun tegoed bij de centrale bank (R):

$$H = C + R \quad (2)$$

De voornaamste bronnen waardoor H in omvang kan veranderen, zijn transacties met het buitenland (in een open economie als de onze is dit zeer belangrijk), de overheidsbegroting en de openmarkttransacties, disconto-, belenings- en voorschotfaciliteiten van de centrale bank.

Vervolgens dient nog een drietal technische vergelijkingen te worden ingevoerd. Aangenomen wordt dat het publiek een fractie c van de totale liquiditeitenmassa (M) wenst aan te houden in chartaal geld (C) en een fractie t in termijndeposito's e.d. (T):

$$C = cM \quad (3)$$

$$T = tM \quad (4)$$

Tenslotte wordt aangenomen dat de geldschepende instellingen een door wet of gewoonte bepaalde fractie r_d van hun girale verplichtingen (D) en een fractie r_t van de hun toevertrouwde termijndeposito's e.d. (T) aanhouden in de vorm van kassen of tegoeden bij de centrale bank (R), zodat:

$$R = r_d D + r_t T \quad r_d > r_t \quad (5)$$

Met deze vijf vergelijkingen kan de potentiële maximale liquiditeitenmassa worden berekend; aldus gedaan blijkt dat:

$$M = \frac{1}{[r_d(1-c) + c] - t(r_d - r_t)} H$$

Uit (6) blijkt dat de potentiële maximale liquiditeitenmassa (M) bepaald wordt door de hoeveelheid "base money" (H) en de multiplier:

$$\frac{1}{[r_d(1-c) + c] - t(r_d - r_t)}$$

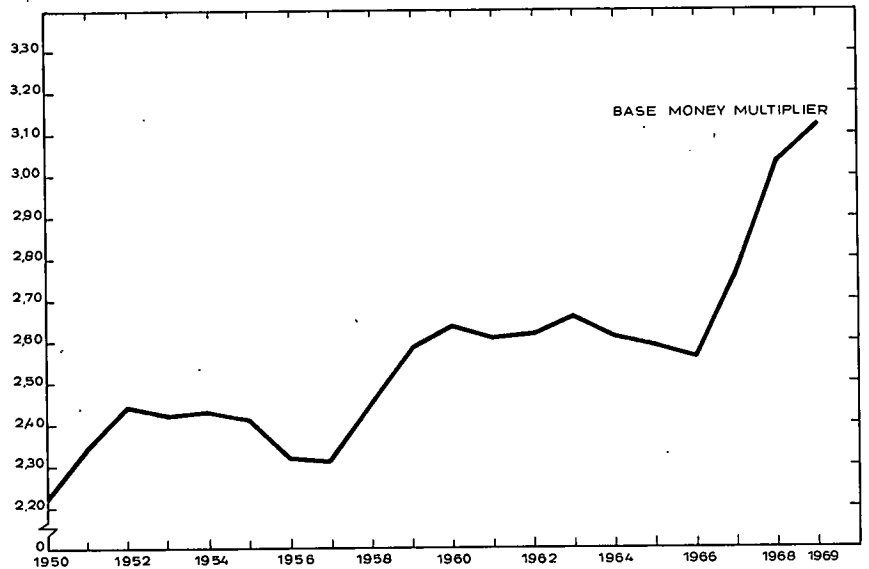
Nu moet hieraan direct worden toegevoegd dat de multiplier zoals hier

gegeven alleen geldt voor een gesloten economie. In een open economie is de multiplier kleiner dan hier gesuggereerd. Wat in (6) is bereikt, is een eenvoudige *mechanische* aanbodfunctie van liquiditeiten. In het algemeen zal de actuele liquiditeitsmassa (M) veelal kleiner zijn dan door (6) wordt beschreven. Dit komt omdat het modelletje totaal geen rekening houdt met gedragsrelaties, welke zowel bestaan bij de geldscheppende instellingen als bij het publiek¹. Zo impliceert het modelletje dat de geldscheppende instellingen geen gewenste overreserves aanhouden, zoals dat wenselijk kan zijn op grond van overwegingen van portfolio selection, welke weer bepaald worden door rendementen en rendementsverwachtingen. Op het moment dat de geldscheppende instellingen overreserves aanhouden is de actuele liquiditeitsmassa (M) kleiner dan volgens (6) *technisch* mogelijk is.

Aan de andere kant wordt door het modelletje geïmpliceerd dat het aanbod volledig wordt afgenomen. Dat is ook niet waar. Ook het publiek laat zich door overwegingen van portfolio selection leiden bij de vraag naar liquiditeiten (M). Maar wat bovendien zeer belangrijk is, deze overwegingen spelen eveneens een rol bij de gewenste samenstelling van M, dus de verdeling van M over chartaal geld (C), giraal geld (D) en termijndeposito's e.d. (T). Als wij dan ook naar de tabel kijken met de fracties c en t zien wij in feite *ex post* realisaties. Achter de gerealiseerde waarden van c en t ligt een complex van gedragsrelaties, die moeten verklaren waarom c en t fluctueren zoals wij dat waarnemen in de tabel.

Wij kunnen blijkens de tabel twee ontwikkelingen in c en t waarnemen. De eerste is dat op korte termijn c en t fluctueren, soms iets hoger en dan weer wat lager, maar ten tweede zien wij dat c een trendmatige daling vertoont en t een stijging. Het is nu de trendmatige daling in c welke de achtergrond is van de voorgestelde invoering van de structurele kasreserve.

Ondanks alle beperkingen verbonden aan de aanbodfunctie (6), is deze toch zeer geschikt om de consequenties van de trendmatige ontwikkeling in c en t te laten zien. Daartoe is de coëfficiënt van H in (6) uitgerekend voor de jaren 1950 t/m 1969 met voor ieder jaar de

realisaties van c en t, waarbij r_d en r_t zijn vastgeprikt op resp. 0,10 en 0,06. De uitkomsten zijn in de grafiek in beeld gebracht. Het verloop van de multiplier is opvallend. Kon in 1950 — gegeven een waarde van H — de liquiditeitsmassa (M) op grond van de louter technische, mechanische rekenregel $2,34 \times H$ zijn, bij gelijkblijvende H was dat in 1969 $3,12 \times H$. Met andere woorden, elke gulden H extra kan leiden tot een maximale expansie van M met 3,12 gulden². Ondanks de reeds gemaakte voorbehouden is de tendentie onmiskenbaar: door ontwikkelingen in de preferenties van het publiek is de potentiële maximale liquiditeitsmassa groter geworden.

Het verloop van de multiplier is wat de grote lijnen betreft wel verklaarbaar. In 1957 zijn de handelsbanken begonnen met het propageren van spaarrekeningen. Het resultaat was dat ultimo 1959 het aandeel van chartaal geld was gedaald met 5,0 punten t.o.v. ultimo 1957; het aandeel van giraal geld was gestegen met 0,4 punten, zodat het aandeel van termijndeposito's e.d. toenam met 4,6 punten. Dit reflecteerde in een stijging van de multiplier van 2,31 ultimo 1957 tot 2,59 ultimo 1959. Daarna bleef deze multiplier vrij stabiel. In 1967 begonnen de banken met het propageren van de retailbanking. En kennelijk met succes. Ultimo 1968 was het aandeel van chartaal geld gedaald met 6,4 punten t.o.v. 1966; het aandeel van giraal geld was gestegen met 0,2 punten, zodat het aandeel van termijndepo-

sito's e.d. toenam met 6,2 punten. Hierdoor steeg de multiplier van 2,56 tot 3,03. Wij moeten nu maar afwachten wat er verder gaat gebeuren: verdere stijging, stabilisering, teruglopen?

Eén conclusie lijkt duidelijk: de toeneming van de multiplier is niet zo zeer het gevolg van een verschuiving van chartaal geld naar giraal geld — het argument in de Memorie van Toelichting bij het Wetsontwerp Toezicht Kredietwezen — als wel het gevolg van de relatieve toeneming van het aandeel van termijndeposito's e.d. in de liquiditeitsmassa. Gelet op de aanbodfunctie van liquiditeiten (6) kunnen wij twee extremen onderscheiden:

1. Het is mogelijk dat de multiplier gelijk blijft maar dat de hoeveelheid "base money" (H) — bijv. door kapitaalimport — in ongewenste mate toeneemt. Ongewenst, omdat dit kan leiden tot een conjunctureel ongewenste expansie van de kredietverlening en liquiditeitsmassa. Dit is een vrij actuele situatie voor met name

¹ Zie hiervoor het binnenkort door P. Korteweg aan de Nederlandse Economische Hogeschool te verdedigen proefschrift: „De monetaire sector, aanbod van geld en de instrumenten van de monetaire politiek”.

² Nogmaals: men moet geen waarde hechten aan het niveau van de multiplier; het gaat om het verloop.

Nederland en West-Duitsland. Een mogelijke oplossing ligt voor de hand: elimineer een gedeelte van H , met name door de geldscheppende instellingen te verplichten een geblokkeerde reserve bij de centrale bank aan te houden. In dat geval kan men spreken van een *conjuncturele* kasreserve (een andere mogelijke oplossing is dat de centrale bank werkt met verplichte waarden van r_d en r_t ; een systeem dat in de Verenigde Staten wordt gevolgd).

Wat het gevolg zal zijn van het oproepen door de centrale bank van een *conjuncturele* kasreserve is moeilijk a priori te zeggen. In feite wordt een stuk liquiditeit uit de markt gelicht, hetgeen een opwaartse druk op het renteniveau zal uitoefenen. En wat dan? Van belang is wat er gebeurt met c en t , de fracties van resp. chartaal geld en termijndeposito's e.d. in de totale liquiditeitenmassa (M). Vele empirische onderzoeken wijzen duidelijk in de richting van een rentegevoeligheid van liquiditeiten. Bij stijgende rente is daarom een spontane „switch” van het publiek van niet- of laagrentende liquiditeiten (chartaal geld resp. giraal geld) naar hoger rentende liquiditeiten (termijndeposito's en spaartegoeden) niet ondenkbaar. Een dergelijke verschuiving verhoogt de waarde van de multiplier, waardoor het effect van de afroming van H door een *conjuncturele* kasreserve in bepaalde mate ongedaan wordt gemaakt. Daar komt nog bij dat de toevloed van kapitaal uit het buitenland niet wordt afgeremd, omdat — zoals reeds gezegd — door het oproepen van de kasreserve het rentedalend effect van de kapitaaltoevloed wordt tegengegaan. Maar door die kapitaaltoevloed wordt H weer gevoed. In theorie is het zelfs niet ondenkbaar dat door de opgeroepen *conjuncturele* kasreserve dusdanige endogene reacties in c , t en H optreden dat uiteindelijk de potentiële maximale liquiditeitenmassa groter wordt, waardoor een averechts, destabiliserend effect zou zijn bereikt. Bij dit alles komt nog dat het gaat om een kasreserve, waardoor geldscheppende instellingen een extra opwaartse druk op het renteniveau kunnen uitoefenen, op het moment nl. dat zij het aantrekkelijk vinden financiële titels uit hun liquiditeitsbuffer te verkopen om hun aangetaste kaspositie weer op peil te brengen.

2. De andere extreem is dat de hoe-

veelheid „base money” (H) constant blijft, maar dat door structurele veranderingen in de preferenties van het publiek de multiplier blijvend op een hoger peil komt. Dit maakt het de monetaire autoriteiten niet gemakkelijker een monetaire politiek te voeren, omdat daardoor ook de potentiële maximale liquiditeitenmassa (M) groter wordt. In deze situatie ligt een oplossing voor de hand analoog aan het hierboven beschreven geval: elimineer een gedeelte van H , met name door de geldscheppende instellingen te verplichten permanent een geblokkeerde reserve bij de centrale bank aan te houden. Men kan dan spreken van een *structurele* kasreserve. Over de bezwaren hieraan verbonden kan ik kort zijn. Het zijn in eerste instantie dezelfde als bij de *conjuncturele* kasreserve: van de effectiviteit dient men zich niet al te veel voor te stellen.

Een specifiek bezwaar is echter nog gelegen in de timing. Wanneer is er sprake van een structurele ontwikkeling in de multiplier, dusdanig dat het oproepen van een structurele kasreserve gewettigd is? Lettend op de stijgende multiplier gedurende de laatste jaren is het nog maar zeer de vraag of dit een blijvend verschijnsel is. Het zou heel goed verband kunnen houden met de haast explosieve rente-ontwikkeling gedurende die jaren, waardoor de curve weer naar beneden kan buigen op het moment dat de rente daalt. Met andere woorden, de multiplier kan niet alleen toenemen door structurele veranderingen in de preferenties van het publiek, doch ook door *conjunctureel* bepaalde verschuivingen.

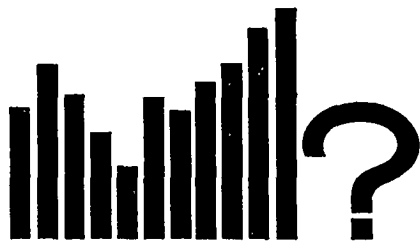
Een *conjuncturele* in plaats van een structurele kasreserve is dan eerder op zijn plaats. Het probleem is: hoe onderscheiden wij *conjuncturele* van structurele ontwikkelingen. De moeilijkheid is dat wij geen enkel inzicht hebben in de achterliggende oorzaken welke de hoogte van de multiplier bepalen. Wij kunnen dan ook geen enkele voorspelling doen over het toekomstige verloop van de multiplier, zelfs niet op korte termijn. Daardoor ook niet over de potentiële maximale liquiditeitenmassa (M), laat staan over de actuele liquiditeitenmassa; want voor dit laatste dienen wij nog heel wat meer te weten, met name ten aanzien van allerlei gedragsrelaties aan de vragende aanbodzijde. Voorspelbaarheid is echter wel heel belangrijk bij het nemen van monetair-politieke besliss-

singen, zoals een kasreserve. En dit geldt wel in het bijzonder voor een structurele kasreserve, omdat dit per definitie een beslissing voor langere termijn is.

De grote moeilijkheid is dus te bepalen wanneer er sprake is van een structurele toeneming van de multiplier; om geharrewar te voorkomen is in het wetsvoorstel bepaald dat dit een autonome beslissing is van de centrale bank. Met andere woorden, de betrokken geldscheppende instellingen worden wel gehoord, maar de beslissing is aan de centrale bank. Dit in tegenstelling tot de meeste monetair-politieke instrumenten — zoals de *conjuncturele* kasreserve — waar wel overeenstemming dient te bestaan tussen de centrale bank en de geldscheppende instellingen alvorens de instrumenten kunnen worden toegepast. Het plaatsen van de structurele kasreserve in de „na-overleg-procedure” en niet in de „in-overleg-procedure” maakt de aanvaardbaarheid van dit instrument bepaald niet groter, in tegenstelling tot de *conjuncturele* kasreserve, welke als surrogaat voor de open-marktpolitiek wel aanvaardbaar is.

Er is nog een merkwaardig argument in de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp waarom een structurele kasreserve noodzakelijk zou zijn. Bedoeld argument slaat op de financiering van de goud- en deviezenvoorraad. Door de relatieve achteruitgang van de bankbiljettencirculatie zou deze onvoldoende kunnen worden om als tegenpost van de goud- en deviezenvoorraad te dienen. Een niet erg doorzichtig argument. Bij afdracht van deviezen aan de centrale bank ontstaat altijd automatisch een tegenpost, welke tegenpost blijft bestaan, hoe men het ook wendt of keert. Wel is het zo dat als er eenmaal een verplichting bestaat tot het aanhouden van de structurele kasreserve, deze kasreserve door de geldscheppende instellingen o.a. gefinancierd kan worden door een deviezenafdracht. De centrale bank bereikt dan een iets grotere geneigdheid bij de geldscheppende instellingen om hun deviezen af te dragen, zodat de nationale goud- en deviezenvoorraad zoveel mogelijk bij haar geconcentreerd wordt aangehouden. Maar ook dit is geen ijzersterk argument voor invoering van een structurele kasreserve.

Dr. C. K. F. Nieuwenburg

Prognotities

Toekomst op zicht

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van *Elseviers Weekblad* heeft de NV Uitgeversmij Bonaventura een onderzoek ingesteld naar de verwachtingen van de Nederlander voor de komende tien jaar. Het onderzoek berust op mondelinge enquêtering van ca. 3.000 Nederlanders uit de leeftijdsgroep van 15 tot 49 jaar en op interviews met een zeventigtal deskundigen. Aan beide groepen is een zeer uitgebreide vragenlijst voorgelegd, waarvan de resultaten in een aantrekkelijke publikatie zijn vastgelegd. De enquête betreft voornamelijk de mening van de gewone man, zoals de onderzoekers stellen.

In de inleiding wordt gesteld dat de betrouwbaarheid van voorspellingen van futurologen getoetst zou moeten worden aan de mening van de gewone man. Voor zover dit de mate van *wenselijkheid* betreft van diverse ontwikkelingen is dit zonder twijfel juist, maar het valt te betwijfelen of de mening van de gewone man betreffende de *waarschijnlijkheid* van diverse ontwikkelingen enige waarde heeft. Voor zinvolle uitspraken over de toekomst is nu eenmaal informatie nodig waarover alleen de deskundigen beschikken. In dit onderzoek is echter de discrepantie tussen de verwachtingen van de gewone man en datgene wat hij zou wensen gezien als een ruwe maatstaf voor de verwachte frustratie van de Nederlandse bevolking. Op zichzelf is dit zeer interessant, maar ik twijfel er toch wel enigszins aan of dit enige wetenschappelijke waarde heeft.

Als men de belangrijkste verwachtingen eens beziet komt er, zoals te verwachten valt, niet veel meer uit dan men dagelijks in de krant kan lezen. Men verwacht bijvoorbeeld een verdergaande verontreiniging van het milieu, onplezierige gevolgen van een sterk groeiende bevolking, meer

politieke vervreemding, meer geweld en een uitholling van bestaande sociale deugden en heersende waarden. Is dit nu inderdaad de eigen mening van de betrokkenen of baseren ze dit op de activiteiten van de Nederlandse dagbladers? In de inleiding wordt eveneens gesteld, dat men na zou willen gaan wat de gevolgen zouden zijn van een afwijking van het toekomstbeeld van de gewone man met dat van de experts. Ik ben de beantwoording van deze vraag echter niet tegengekomen.

Bij de keuze van de experts heeft men zich overigens min of meer tot de man uit de praktijk beperkt in plaats van zorgvuldig een aantal experts op diverse gebieden uit te kiezen. Er zitten er echter wel een aantal tussen, maar die zijn er dan waarschijnlijk per ongeluk bij terechtgekomen. Er is bewust gekozen voor mensen die een actief aandeel hebben in het naderbij brengen van de toekomst, met andere woorden die bij het dagelijks beleid betrokken zijn. Ik vind dit een dubieus criterium. Mensen uit de praktijk houden zich in het algemeen meer bezig met de dagelijkse problemen die ze aan hun hoofd hebben, dan met het nadenken over de toekomst. Daarvoor hebben ze eenvoudig geen tijd.

Bovendien is met deze deskundigen over een veel te uitgebreid scala van onderwerpen gesproken. Op die manier kan er alleen een oppervlakkig beeld uitkomen van wat het Nederlandse establishment zo'n beetje denkt over het komende decennium. Het was toch mogelijk geweest om met behulp van meer wetenschappelijke technieken, zoals de Delphi-methode, een wat concreter beeld te krijgen dan nu het geval is. De verzameling meningen van de experts is daardoor mijns inziens minder waardevol geworden dan de uitspraken van de gewone man.

Hoewel er dus wel enige kritische kanttekeningen bij dit rapport te plaatsen vallen, zit er toch wel het nodige interessante materiaal in verwerkt.

Interessant is bijvoorbeeld om te zien dat een groot deel van de Nederlandse bevolking blijkbaar vrij materialistische idealen heeft. Dit is zelfs het geval bij de jongste leeftijdsgroep van 15 tot 24 jaar, hoewel die wel wat lager uit de bus komt dan de daarop volgende leeftijdsgroep van 25 tot 34 jaar.

Onder de jeugd blijken er echter

veel diplomaten in de dop te zitten, aangezien een relatief groot aantal in staat blijkt om materialistische en niet-materialistische idealen te combineren. Uit de belangstelling voor meer materiële zaken blijkt, dat de economische groei voorlopig toch hoog genoteerd zal blijven in tegenstelling tot wat sommige sociologen menen. Men komt echter wel in moeilijkheden, aangezien men zich toch ook wel zorgen maakt over welzijn en milieu. Beter milieu-omstandigheden zullen uiteraard wel enige beperkingen opleggen aan de meer materialistische verlangens. Het is niet helemaal duidelijk of de ondervraagden zich dit conflict realiseren.

Vermeldenswaard is eveneens dat 85% van de ondervraagden van mening is, dat nu reeds sprake is van hinderlijk druk verkeer, en dat 78% over 10 jaar constante verkeersopstoppen op de wegen voorziet. Desondanks vindt 53% het wenselijk dat ieder gezin de beschikking zal hebben over één of meer auto's. Dit lijkt mij niet te verenigen. Toch lijkt het me wel dat dit een juist beeld geeft van de inconsequente houding van de gemiddelde burger.

Eén punt dat zowel de gewone man als de deskundige dwarszit is de overbevolking van ons land. Desondanks vindt men in het hoofdstuk dat op de mening van de deskundigen is gebaseerd de verwachting, dat er meer buitenlandse arbeiders moeten worden aangetrokken. Als wij ons nu werkelijk zorgen maken over die overbevolking is het toch absurd, dat we er meer buitenlanders bij zouden willen halen. Het zou me niet verbazen als binnen niet al te lange tijd die conclusie inderdaad zou worden getrokken.

Opvallend is dat er bij de gewone man nog een vrij groot aantal is, dat zich zorgen maakt over de gevolgen van de automatisering voor de werkgelegenheid (nl. 42%), terwijl de deskundigen praktisch algemeen van mening zijn dat automatisering niet tot structurele werkloosheid zal leiden. Kennelijk hebben de boemannen op dit terrein hun stempel wel gedrukt op de leek.

Uit dit onderzoek blijkt dat de wens om meer vrije tijd te hebben duidelijk geringer is dan de verwachtingen op dit punt. De meerderheid blijkt van mening dat in 1980 de 30-urige werkweek wel zal zijn bereikt. Dit is echter niet de mening van de deskundigen, die een veel

langzamere ontwikkeling op dit gebied verwachten.

Als laatste punt van dit rapport is het de moeite waard om te vermelden, dat het publiek niet veel prijs blijkt te stellen op een grotere invloed van de regering op de Nederlandse samenleving. De deskundigen verwachten echter een toenemende overheidsinvloed op allerlei aspecten van de samenleving. Hier kan dus een bron van conflicten in schuilen.

Hoewel de wetenschappelijke betekenis van dit rapport mij vrij betrekkelijk lijkt, is hier ongetwijfeld toch een hoeveelheid interessant materiaal verzameld en op zeer leesbare wijze weergegeven. Het initiatief van Bonaventura is zonder meer toe te juichen, ook al is men het niet geheel en al met de opzet van dit rapport eens.

Drs. P. Ressenaar

Mededelingen

Conferentie EEG, Europa en Derde Wereld

Het Instituut voor Internationale Studiën en het Europa-Instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden organiseren op 13 en 14 mei 1971 een tweedaagse conferentie over: *De uitgebreide Europese Gemeenschap en de betrekkingen met overig Europa en de Derde Wereld.*

Het ligt in de bedoeling op de eerste dag de ontwikkeling van de economische en politieke betrekkingen tussen de Europese Gemeenschap en de overige landen van Europa en op de tweede dag de relaties met de Derde Wereld centraal te stellen.

Programma:

13 mei:

Prof. Dr. J. Brugmans (Brugge): De ontwikkeling van het denken over de Europese samenwerking;
Dr. John Pinder (Londen): Ontwikkelingen in de Oost-West betrekkingen; Problemen en mogelijkheden;
A. Mozer (Epse): De Europese Gemeenschap en de neutralen;
Dr. J. Kaufman (Parijs): Mogelijkheden voor institutionalisering van de Oost-West betrekkingen in Europa.

14 mei:

Drs. J. P. Pronk (NEH Rotterdam) en Drs. H. A. J. Coppens (VU Amsterdam): De Europese Gemeenschap en de ontwikkelingslanden vanuit mondiaal perspectief;
Drs. R. Cohen (Europese Gemeenschap Brussel): De Europese Gemeenschap en de ontwikkelingslan-

Het bestuur van het

CHRISTELIJK NATIONAAL VAKVERBOND IN NEDERLAND

zoekt voor de per 1 januari 1971 opgerichte stichting wetenschappelijk onderzoek van de drie vakcentrales een

ECONOOM

MET BELANGSTELLING VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

ZIJN/HAAR TAAK ZAL ZIJN :

- het verrichten van wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot vraagstukken op langere termijn, veelal in samenwerking met collega's;
- het opstellen van commentaren, rapporten e.d. op het terrein van de sociale wetenschappen;
- het houden van inleidingen en het geven van cursussen betreffende zijn/haar vakgebied;
- het publiceren in verschillende publiciteitsmedia.

GEVRAAGD WORDT :

- een afgeronde universitaire opleiding in de sociale economie;
- protestants/christelijke levensovertuiging;
- belangstelling voor het werk van de vakbeweging in het algemeen en de christelijke vakbeweging in het bijzonder.

GEBODEN WORDT :

- grote zelfstandigheid binnen het multi-disciplinair samengestelde teamverband van het instituut, dus ruime ontplooiingskansen;
- een goede rechtspositieregeling.

Kandidaten dienen bereid te zijn hun medewerking te verlenen aan een psychologisch onderzoek. De resultaten daarvan worden op verzoek met de betrokkenen besproken.

Informaties kunnen worden ingewonnen bij de directeur van de Stichting, drs. W. Olthof.

Sollicitaties kunnen gericht worden aan het bestuur van het C.N.V., Postbus 2475 te Utrecht.

den vanuit Europees perspectief;
Prof. Mr. H. H. Maas (RU Leiden):
Samenvattende beschouwing en evaluatie.

De conferentie zal gehouden worden in Hotel Noordzee, Koningin Wilhelmina Boulevard 8, Noordwijk. De voertaal is de eerste dag Engels en Duits en de tweede dag Nederlands. Van de deelnemers zal een inschrijfgeld worden gevraagd van f. 25 (incl. de beide lunches, koffie e.d. en een documentatiemap). Voor studenten is reductie mogelijk. Nadere informatie en opgave voor deelneming: Mr. Ph. P. Everts, Instituut voor Internationale Studiën, Hugo de Grootstraat 27, Leiden, tel. (01710) 2 03 47.

Statistische Dag 1971

Op woensdag 7 april a.s. zal de Vereniging voor Statistiek haar jaarlijkse Statistische Dag houden, ditmaal in het Auditorium van de Technische Hogeschool te Eindhoven.

Tijdens de ochtendzitting zullen voordrachten worden gehouden door Prof. D. J. Finney over *The Role of computers in scientific research — a statistician's view* en door Dr. J. B. D. Derksen over Bevolkingsproblemen.

Tijdens het middagprogramma zullen voordrachten worden gehouden over: Eenvoudige verdelingsvrije betrouwbaarheidsintervallen voor een verschil in locatie — Oneindige deel-

baarheid, theorie en toepassing — The search for the qualities essential to advancement in a large industrial group — Het gebruik van maten voor de precisie van standaardmethoden van de kwaliteit van petroleumproducten — Een onderzoek over het multiproduct planningsprobleem voor een enkele machine — De systematiek bij de kwantificering van de milieueverslechtering.

Tijdens deze dag zal in de hal van de hogeschool een expositie worden gehouden van statistische gereedschappen, waaronder rekenmachines en computers. Belangstellenden kunnen een programmaboekje aanvragen bij het secretariaat, tel. (010) 11 61 81, tst. 2126, alsmede op 7 april a.s. in het Auditorium.

BANK MEES & HOPE NV

De N.V. Nederlandse Liquidatiekas is een zelfstandig werkende dochterinstelling van Bank Mees & Hope. Zij vervult een centrale functie in de registratie en de afwikkeling van termijntransacties in de goederenhandel.

Mede in verband met nieuwe initiatieven in het internationale vlak (EEG) zoeken wij een

jurist of econoom

van wie verwacht zal worden dat hij als

naaste medewerker van de directeur

een belangrijk aandeel in deze ontwikkelingen zal hebben. Een verdere groei van deze functie behoort tot de mogelijkheden, zowel in bedrijfs- als in concernverband.

De man die wij zoeken heeft een goede kennis van de moderne talen, is representatief, kan gemakkelijk contacten leggen en onderhouden, heeft commerciële belangstelling en is omstreeks 30 jaar.

U kunt Uw sollicitatie richten aan Bank Mees & Hope NV, afd. Personeelzaken, Herengracht 548 te Amsterdam.

U wordt verzocht op de linkerbovenhoek van de enveloppe de letters NLK te vermelden.

Boeken nieuws

Mr. J. Mannoury: Kernpunten van het sociale recht. Wolters-Noordhoff, Groningen 1969, wijzigingsblad, augustus 1970, 96 blz., f. 7,65.

Dit boekje is in de eerste plaats bedoeld als handleiding bij het academisch onderwijs in het sociale recht. Het bevat, zoals de titel aangeeft, slechts kernpunten, verdeeld over de volgende 5 hoofdstukken:

1. Algemene beschouwingen en geschiedenis; 2. Arbeidsverhoudingen-recht; 3. Sociale verzekering; 4. Arbeidersbescherming; 5. Arbeidsrechtelijke organisatievormen. Een bijvoegsel geeft praktische oefeningen. Bij het boekje behoren enige „Aanteekeningen voor de docent“, die bij de uitgever verkrijgbaar zijn.

Dr. C. J. Rijnvos: Aspecten van het jaaryverslag. Stenfert Kroese, Leiden 1970, 51 blz., f. 5.

Een inleidende beschouwing van de jaarverslagen van naamloze vennootschappen en coöperaties vanuit het gezichtspunt van de factor arbeid in de onderneming. Het boekje bevat

3 hoofdstukken: 1. De traditionele jaarverslaggeving; 2. De aard van het jaarverslag; 3. De ondernemingsraad en het jaarverslag.

Dr. W. D. Voorthuysen: Leasing. Tweede herziene druk. A. E. Kluwer, Deventer 1970, 91 blz., f. 11,50.

In deze tweede druk is een groot aantal wijzigingen in de tekst aangebracht. Er zijn voorbeelden aan de tekst toegevoegd, terwijl ook een aantal formules, die in de praktijk handzaam bleken, worden vermeld. Het karakter van het boek: het hoe, waarom en waartoe van deze moderne manier van financieren beknopt beschrijven, is niet gewijzigd.

H. BRONS Jr

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 •
TELEX 24015

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-3002

Organisation for Economic Co-operation
and Development

OECD - PARIS

A new post at the level of
DIRECTOR OF ECONOMICS

to work under the Assistant Secretary-General in charge of the Department of Economics.

The duties are to direct work on conjunctural and longer term analysis, both national and international, and to supervise the preparation of policy documents for senior international committees.

Successful candidate will have had 15 to 20 years' experience including economic reporting and policy advising at official or international organisation level, preferably plus university or research institute experience. Age 40-50 except for outstanding candidates.

Starting range tax-free emoluments (married) French francs 100,000 - 120,000 per annum.

Applications are also invited for one other post at very senior level and two or three vacancies at Division Head level in the Economics Directorate, requiring technical knowledge of forecasting, balance of payments and/or statistical analysis.

Applications from nationals of OECD Member Countries, accompanied by detailed curricula vitae in English or French (the two official languages), should be addressed to Personnel Division, OECD, 2, rue André Pascal, Paris 16e.

Applicants for recently advertised vacancy for Directorship of National Accounts and Growth Studies Branch need not reapply.

PROVINCIE UTRECHT

Bij het bureau „Planning“ van de stafafdeling Organisatie, Planning en Voorlichting ter provinciale griffie, is plaats voor een

ENTHOUSIAST MEDEWERKER

Het bureau fungeert als centraal punt ten dienste van het provinciaal bestuur en het ambtelijk apparaat inzake planning en coördinatie van de provinciale ontwikkelingen.

De nieuwe medewerker zal in een klein team van jonge medewerkers worden belast met het entameren en uitbouwen van een aantal planningsactiviteiten. Organisatorische, redactionele en contactuele bekwaamheden zijn daarbij tenminste zo belangrijk als kennis van moderne planningsmethoden en -technieken.

De gedachten gaan uit naar een kandidaat tot 35 jaar, die zich gedurende een aantal jaren theoretisch en praktisch heeft bekwaamd in de overheidsadministratie dan wel bij een onderzoeksinstituut.

Salariëring, afhankelijk van leeftijd en ervaring tot f 1956,— per maand. Bij verdere uitbouw van het bureau bestaan bij een juiste taakvervulling goede vooruitzichten. De provincie kent als (gunstige) secundaire arbeidsvoorwaarden o.m. een ziektekostenregeling, een studiekostenregeling, 6 procent vakantietoelage, enz.

De premie A.O.W./A.W.W. komt voor rekening van de werkgever.

Sollicitanten worden verzocht hun sollicitatie, vergezeld van een pasfoto, binnen drie weken onder nummer 71/opv/3974 in te zenden aan de griffier der staten, Achter St. Pieter 20, Utrecht.

De heer J. M. van den Brink, hoofd van de afdeling Organisatie, Planning en Voorlichting, verstrekt desgewenst telefonisch nadere inlichtingen. (030 - 21612, toestel 247.)

Ir. C. Botter: Industrie en organisatie. Een verkenningsstocht. Derde druk. Philips Technische Bibliotheek, Kluwer/NIVE 1970, 203 blz., f. 24,50.

In deze derde druk heeft Prof. Botter de interessantste literatuur over organisatie, die hij de laatste twee jaren onder ogen kreeg, ver-

werkt. Tevens is een aantal ervaringen, opgedaan bij het organisatiewerk, in de hoofdstukken opgenomen. Het tweede hoofdstuk is hier en daar uitgebreid; het derde is grondig gewijzigd, waarbij vooral meer aandacht is besteed aan het onderwerp „Management by Objectives”. Hoofdstuk 4 is slechts bijgeslepen. In

hoofdstuk 5 is het motivatiesysteem verder uitgebreid. De hoofdstukken 6 en 7 uit de tweede druk zijn samengevoegd en flink ingekort. Het oude hoofdstuk 8 (nu 7) is uitgebreid met een en ander over „Systems Management”. Hoofdstuk 9 uit de tweede druk is in zijn geheel vervallen.

ZUID-NEDERLANDSE MELKINDUSTRIE N.V. „DE MEIJERIJ-VEGHEL”

Producente van: CASEINE - CASEINATEN - LACTOSE - KUNSTMELKVOEDERS - GEMODIFICEERDE MELKPOEDERS - DIEETPRODUKTEN - IJSPOEDERS - STABILISATOREN VOOR VOEDINGSMIDDELEN - BAKKERIJGRONDSTOFFEN - VET - EN EIWIJTCONCENTRATEN VOOR DE LEVENSMIDDELENINDUSTRIE

zoekt, ter versterking van de

ADMINISTRATIEVE LEIDING

van onze sterk expanderende onderneming, een

FUNCTIONARIS

aan wie onder meer de volgende taken kunnen worden toevertrouwd:

- budgettering en nacalculatie
- kostprijscalculaties
- beslissingscalculaties, e.d.

Daarnaast zal hij moeten medewerken aan het ontwerpen van informatiesystemen.

Hij zal leiding geven aan een kleine groep in bovenstaande taken gespecialiseerde medewerkers en rapporteren aan het Hoofd van de Afdeling Administratie.

Voor de vervulling van deze functie denken wij aan een bedrijfseconoom met enige ervaring.

Ook zij die door opleiding en ervaring een daaraan gelijk te achten niveau hebben bereikt, kunnen in aanmerking komen.

Leeftijd: 30 à 35 jaar.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de Afdeling Personeelszaken van „De Meijerij”, Postbus 13, te Veghel.

Inlichtingen kunnen telefonisch (04130-8441) gevraagd worden aan de heer Th. Linders, Hoofd van de Afdeling Administratie.

WEHKAMP POSTORDERS TE ZWOLLE

DOCHTERONDERNEMING VAN EEN DER GROOTSTE EUROPESE DETAILORGANISATIES

vraagt een

MEDEWERKER

op het hoogste niveau onder de Algemeen Directeur

Het betreft hier de functie van Operations Manager, die door een reorganisatie van de topstructuur van het bedrijf is vrijgekomen.

Deze functionaris zal worden belast met de algehele leiding van warehousing en physical distribution.

Zowel door aard als omvang van het bedrijf wordt door beide onderdelen een zeer belangrijke plaats in het totale bedrijfsgebeuren ingenomen.

De uitoefening van de werkzaamheden geschiedt vanuit een viertal geografisch gespreide magazijnen met een totale vloeroppervlakte van 45.000 m², waarbij momenteel ca. 400 medewerkers zijn betrokken.

In verband met de verwachte verdere groei van het bedrijf is een belangrijke uitbreiding zowel van personeel als magazijncapaciteit in de komende jaren gepland. Daarbij zal van de onderhavige functionaris een zeer belangrijke inbreng worden verwacht, met name op het gebied van merchandise handling en interne en externe transportsystemen.

Belangstellenden kunnen hun schriftelijke sollicitaties met c.v. en pasfoto zenden aan de heer R. de Groot, Directeur,

WEHKAMP POSTORDERS,

Zwartewaterallee 7
te Zwolle.

De kandidaat die voor deze functie in aanmerking wil komen, dient tussen de 35 en 45 jaar te zijn en moet beschikken over een behoorlijke management-ervaring op hoog niveau, bij voorkeur in de dienstverlenende sector.

Bij gebleken geschiktheid ligt het in het voornemen om de te benoemen functionaris in de toekomst in de Directie op te nemen.

***Maak gebruik van
de rubriek***

VACATURES

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

katholieke universiteit nijmegen
DIRECTORAAT A-FACULTEITEN

Bij de afdeling Sociale Geografie van het Geografisch en Planologisch Instituut kan geplaatst worden een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER

De te benoemen functionaris zal met name belast worden met de verzorging van het onderwijs met betrekking tot de geografie van de niet-agrarische productie (secundaire en tertiaire sector).

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij prof. drs. J. P. W. Kouwe (telefoon 08800-58711, toestel 2105, privé 08800-33529).

Sollicitaties te richten aan het Hoofd van de Afdeling Personeelszaken, Erasmuslaan 16, Nijmegen.

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

t.b.v. de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid, afdeling Algemene Zaken

stafmedewerker algemene zaken

De functionaris zal deelnemen aan de werkzaamheden van de afdeling Algemene Zaken o.m. bestaande uit:

mede voorbereiden van voorstellen betreffende het beleid;
informerende van en adviseren aan de leiding over algemene punten van beleid en uitvoering;
voorbereiden van vergaderingen;
medewerken aan de opstelling van Kamerstukken en ambtelijke rapporten;
verzorgen van secretariaten.

Vereist: doctoraal examen Ned. Recht of Economie.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van ervaring, max. f 2602,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 1-0866/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantiegeld.